

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

“ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ”

Η διένεξη Ινδίας - Πακιστάν για την περιοχή του Κασμίρ και η πολιτική της Ινδίας.

The conflict between India and Pakistan over the Kashmir region and India's political approach.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταματίνα Γεωργελέ

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Υπεύθυνος Καθηγητής: Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Σταματίνα Γεωργελέ, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	6
1. Ιστορική διαμάχη Ινδίας - Πακιστάν : υπάρχει κάποιος νόμιμος διεκδικητής της περιοχής του Κασμίρ ;.....	5
2. Αιτιολογείται ηθικά η απόσχιση του Κασμίρ ; Επιχειρηματολογία αντιμαχόμενων πλευρών και το είδος του εθνικισμού που χρησιμοποιούν αμφότερες πλευρές.....	10
A. Θεωρία Εδαφικού Προορισμού	13
B. Δημοψηφισματική Θεωρία	15
C. Είδη Εθνικισμού.....	16
3. Ατζένα Μόντι : Συνταγματική Αναθεώρηση. Συνέπειες και αποτελέσματα	18
A . Ανάκληση άρθρου 370.....	18
B. Ανάκληση άρθρου 35 A.....	21
- Νόμος Κατοικίας (Domicile Rule).....	21
4. Επιχειρήματα και Στρατηγικές Ινδίας- Πακιστάν- Κασμίρ για προσάρτηση/αποτροπή προσάρτησης περιοχής Τζαμμού Κασμίρ.....	23
A. Οικονομική Βιωσιμότητα.....	23
B. Θρησκευτικές Διαφορές - Υπερεθνική Σύνδεση - Εδαφική Κυριαρχία.....	24
C. Δημοκρατικά Δικαιώματα.....	25

5. Πυρηνική παρουσία/απειλή.....	25
6. Υπάρχει περιθώριο για συμβιβασμό μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν ; Πέντε σενάρια.....	27
A. Το Κασμίρ ως ανεξάρτητο κράτος.....	27
B. Το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ ενώνεται με το υπό πακιστανική διοίκηση Κασμίρ το σύνολο του ανήκει στο Πακιστάν.....	29
C. Το υπό πακιστανική διοίκηση Κασμίρ ενώνεται με το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ και το σύνολο του ανήκει στην Ινδία.....	30
D. Το Τζαμμού και το Λαντάκ να δοθούν στην Ινδία, το Αζάντ Κασμίρ παραμένει ως έχει και το -μικρότερο πλέον- Κασμίρ να γίνει ανεξάρτητο κράτος.. Υπόσενάριο : Ανεξάρτητη η κοιλάδα του Κασμίρ.....	31
E. Φόρμουλα Τσενάμπ	34
7. Συζήτηση - Συμπέρασμα.....	35
Βιβλιογραφία	38

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αφορά την διένεξη Ινδίας και Πακιστάν για την περιοχή του Κασμίρ, η οποία θα αναλυθεί και θα αιτιολογηθεί υπό το πρίσμα της θεωρίας των αποσχιστικών κινήσεων. Η εθνικιστική πολιτική που ακολουθεί ο Μόντι και οι συνακόλουθες συνταγματικές αλλαγές στις οποίες προβαίνει προκειμένου να μεταστρέψει την καθεστηκυία τάξη στο Κασμίρ θα αποτελεί παράγοντα στον οποίο εστιάζεται ιδιαίτερα η εργασία. Στο πρώτο κεφάλαιο, θα παρουσιαστεί η διαμάχη Ινδίας και Πακιστάν ιστορικά, όχι όμως ως έναν απλό γεγονός αλλά ως ένα εργαλείο για να χρησιμοποιηθεί η ιστορική αυτή εμπειρία ως εφαλτήριο για να διερευνηθεί εάν υπάρχει κάποιος νόμιμος διεκδικητής της περιοχής του Κασμίρ. Κατόπιν, θα επιχειρήσω να απαντήσω στο εάν και κατά πόσο αιτιολογείται ηθικά η απόσχιση του Κασμίρ, και ποια επιχειρήματα επικαλείται η κάθε μια από τις δυο πλευρές προκειμένου να αποδείξει και να δικαιολογήσει τις αξιώσεις της. Αναφέρομαι στις αντιτιθέμενες ως προς την απόσχιση περιοχές, και όχι στις αντιτιθέμενες ως προς την σύγκρουση. Επομένως στην ενότητα αυτή οι δύο πόλοι θα είναι το Κασμίρ από την μια πλευρά και από την άλλη η Ινδία και το Πακιστάν, που ναι μεν “χρησιμοποιούν” την ίδια θεωρία, αλλά με εντελώς διαφορετική αιτιολογία. Οι θεωρίες που θα κυριαρχήσουν είναι η δημοψηφισματική θεωρία καθώς και η θεωρία του εδαφικού προσδιορισμού. Έπειτα, θα διερευνηθεί το είδος του εθνικισμού που κυριαρχεί μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν που ενεργοποιεί την επιθυμία τους για προσάρτηση του Κασμίρ. Οι δυο βασικές κατηγορίες εθνικισμού που θα μπορούσαν να αιτιολογήσουν την απόσχιση είναι ο πολιτιστικός και ο πολιτικός. Στη συνέχεια, θα διερευνηθούν τα επιχειρήματα που αρθρώνουν η Ινδία, το Πακιστάν αλλά και το ίδιο το Κασμίρ με τα οποία αιτιολογούν και αντίστοιχα εναντιώνονται στην προσάρτηση. Στην πρώτη περίπτωση η επιχειρηματολογία είναι κοινή, το πρόσημο είναι αυτό που διαφοροποιείται. Η επιχειρηματολογία διαρθρώνεται επάνω σε τρεις βασικούς άξονες: την οικονομική βιωσιμότητα, τις θρησκευτικές διαφορές που επικαλούνται η Ινδία και το Πακιστάν και στις οποίες υπάγονται κατ’ επέκταση η υπερεθνική σύνδεση και η εδαφική κυριαρχία, και τρίτον τα ανθρώπινα δικαιώματα που επικαλείται το Κασμίρ. Στο τρίτο κεφάλαιο, θα παρουσιαστεί η ατζέντα του Μόντι υπό ένα πρίσμα πολυπαραγοντικό. Αφενός θα αναδειχθεί η βάση του ινδουιστικού εθνικιστικού μοντέλου που είναι το Hindutva, ώστε να γίνουν αντιληπτές όλες οι επιμέρους θρησκευτικοπολιτικές παράμετροι της πολιτικής του στόχευσης. Αφετέρου, έχοντας ως βάση τα προαναφερθέντα θα αναλυθεί η αναθεωρητική πολιτική του Μόντι, ο οποίος έχοντας την στήριξη του πολιτικού συστήματος έχει ως βασικό και θεμελιώδη σκοπό να δημιουργήσει μια Ινδουιστική Ινδία. Προκειμένου να επιτύχει τον στόχο αυτό προέβη στην κατάργηση της διοικητικής αυτονομίας του Κασμίρ, μέσω της ανάκλησης του άρθρου 370 καθώς και στην ανάκληση του άρθρου 35 Α το οποίο παραχωρούσε προνόμια στους μόνιμους κατοίκους του Κασμίρ, αποτελώντας στην

ουσία την μοναδική δικλείδα ασφαλείας της περιοχής. Με την εφαρμογή του νόμου κατοικίας και με την συνακόλουθη παραχώρηση ιθαγένειας σε μη αυτόχθονες, ο Μόντι επιχείρησε να αλλάξει την μουσουλμανικά πλειοψηφούσα εθνολογική σύσταση του Κασμίρ με σκοπό να εγκαθιδρύσει ένα ακόμα ινδουιστικό φρούριο. Παράλληλα, δεδομένου του μεγέθους της σύγκρουσης, της μεθοδευμένης από την Ινδία εθνολογικής αλλοίωσης καθώς και της έντονης στρατιωτικοποίησης, θα αναφερθώ στην πυρηνική απειλή καθώς και στους κινδύνους του περιορισμένου πολέμου μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν διότι σε περίπτωση κλιμάκωσης, και δεδομένου ότι και οι δυο χώρες διαθέτουν πυρηνικά, οι συνέπειες θα είναι ολέθριες. Στη συνέχεια, το ερώτημα που θα με απασχολήσει είναι εάν και κατά πόσο υπάρχει χώρος για συμβιβασμό μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν. Προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα αυτό θα παρουσιαστούν τα πέντε βασικά σενάρια καθώς και οι λύσεις που αυτά προτείνουν. Στο τελευταίο κεφάλαιο, θα επιχειρήσω δεδομένης της πολιτικής που ακολουθούν οι δύο πλευρές αλλά και της συνακόλουθης άρνησης οπισθοχώρησης τους, να προβλέψω το μέλλον της διένεξης καθώς και τις πιθανές συμβιβαστικές λύσεις που δύνανται να τεθούν σε εφαρμογή. Οι λύσεις αυτές θα καλύψουν ένα πρίσμα πολυδιάστατο καθότι θα εξετάσουν το δίπολο Ινδία-Πακιστάν, την ενδεχόμενη ανάμειξη κάποιου τρίτου μέρους, και τέλος την πολιτική υπόσταση της κρίσης δίνοντας έμφαση στις συνταγματικές αναθεωρήσεις και αλλαγές. Υπό το πρίσμα λοιπόν αυτό αναλύσω διεξοδικά το ενδεχόμενο δημοψηφίσματος αυτή την φορά από την πλευρά της Ινδίας, δεδομένου ότι η δρομολογούμενη δημογραφική αλλοίωση της περιοχής φυσικά εξυπηρετεί τα συμφέροντα της. Σκοπός λοιπόν της διπλωματικής αυτής εργασίας αυτής είναι μέσω της ανάλυσης και αποτύπωσης της εθνικιστικής πολιτικής της Ινδίας να αναδείξει το ζήτημα της διένεξης για το Κασμίρ υπό ένα πρίσμα πολιτικό. Οι συνταγματικές αναθεωρήσεις, οι καταργήσεις άρθρων και η σκόπιμη πληθυσμιακή αλλοίωση είναι ορισμένα από τα εργαλεία που χρησιμοποιεί η Ινδία προκειμένου να δημιουργήσει συνθήκες ευνοϊκές στο Κασμίρ που να διευκολύνουν την προσάρτηση του. Μέσω λοιπόν της καταγραφής των πιθανών συμβιβαστικών λύσεων, καθώς και των διαφόρων θεωρητικών εργαλείων, όπως είναι οι αποσχιστικές και οι εθνικιστικές θεωρίες, θέτω ως στόχο να προσεγγίσω όσο το δυνατόν περισσότερο το θέμα της διένεξης το οποίο αν μη τι άλλο είναι όχι μόνο πολυδιάστατο αλλά και πολυπαραγοντικό καθότι αφορά τρεις οντότητες (Ινδία,-Πακιστάν - Κασμίρ) οι οποίες έχοντας διαφορετικά συμφέροντα και στόχους, βρίσκονται σε μια διαρκή σύγκρουση.

1. Ιστορική διαμάχη Ινδίας - Πακιστάν : υπάρχει κάποιος νόμιμος διεκδικητής της περιοχής του Κασμίρ ;

Προκειμένου να γίνουν αντιληπτές όλες οι πτυχές της σύγκρουσης μεταξύ της Ινδίας και του Πακιστάν για την περιοχή του Κασμίρ είναι πρωτίστως απαραίτητο και αναγκαίο να παρουσιαστεί η διαμάχη ιστορικά, όχι όμως ως έναν απλό γεγονός αλλά ως ένα εργαλείο για να χρησιμοποιηθεί η ιστορική αυτή αποτύπωση ως η βάση για την διερεύνηση εάν και κατά πόσο υπάρχει κάποιος νόμιμος διεκδικητής της περιοχής του Κασμίρ.

Σε πρώτο επίπεδο, γεωγραφικά η περιοχή του Κασμίρ βρίσκεται στη Νότια Ασία, μια περιοχή που πλαισιώνεται από το Πακιστάν και το Αφγανιστάν στα δυτικά, το Τατζικιστάν και την Κίνα στα βόρεια και ανατολικά και την Ινδία στα νότια ¹. Η περιοχή της σύγκρουσης μεταξύ των δύο κρατών, Ινδίας και Πακιστάν, δεν εντοπίζεται αποκλειστικά και μόνο στην περιοχή της κοιλάδας του Κασμίρ αλλά κατά βάση στο κρατίδιο του Τζαμμού Κασμίρ και στις πέντε περιοχές που αυτό περιλαμβάνει που είναι οι εξής : Τζαμμού, Λαντάκ, Κοιλάδα του Κασμίρ, Γκιλγκίτ και Μπαλτιστάν. ² Εξαιτίας του εξαιρετικά μικρού πληθυσμού που παρουσιάζουν οι περιοχές Γκιλγκίτ και Μπαλτασάν, η διαφιλονικούμενη περιοχή πήρε το όνομα της από τις πολυπληθέστερες περιοχές που είναι αυτές του Τζαμμού και του Κασμίρ. Η συνολική έκταση του Τζαμμού Κασμίρ ανέρχεται στα 222.236 τετραγωνικά χιλιόμετρα³. Την παρούσα στιγμή η Ινδία κατέχει περίπου το 37% της συνολικής έκτασης, το οποίο αντιστοιχεί στην περιοχή Τζαμμού, την περιοχή Λαντάκ, αλλά και την πιο νευραλγική περιοχή που δεν είναι άλλη από την εύφορη κοιλάδα του Κασμίρ. Το Πακιστάν κατέχει περίπου το 44% (τα βόρεια τμήματα του Γκιλγκίτ και του Μπαλτιστάν μαζί με το Αζάντ Κασμίρ) και η Κίνα καταλαμβάνει το υπόλοιπο 19% (Σακσγκάμ και Ακσάι Τσιν) ⁴. Πληθυσμιακά, στην περιοχή κατοικούν περίπου 13 εκατομμύρια άνθρωποι οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικές εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα δεδομένα, στην κατεχόμενη από την Ινδία περιοχή Τζαμμού Κασμίρ ο μουσουλμανικός πληθυσμός ανερχόταν στα 8,5 εκατομμύρια, αριθμός που αντιστοιχεί περίπου στο 68% επί του συνόλου, ενώ ο ινδουιστικός στα 3,5 εκατομμύρια που αντιστοιχεί στο 28% του συνόλου. Στην περιοχή Τζαμμού Κασμίρ εντοπίζονται και άλλες θρησκευτικές ομάδες σε μικρότερα ποσοστά όπως ο

¹ Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003, p.197.

² Ali Khan , *The Kashmir Dispute: A Plan for Regional Cooperation*, 1994 p. 495, 495.

³ BI India Bureau, District-wise population of Jammu, Kashmir and Ladakh - All you need to know, Business Insider, August 15 2019, <https://www.businessinsider.in/district-wise-population-of-jammu-kashmir-and-ladakh/articleshow/70684689.cms>

⁴ Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003, p.197.

Χριστιανισμός (35 χιλιάδες , 0,28%), ο Σιχισμός (235 χιλιάδες 1,87%), ο Βουδισμός (110 χιλιάδες, 0.9 %) , ο Τζαϊνισμός (2,5 χιλιάδες, 0.02%). Το βασικό πρόβλημα αυτής της ιδιαίτερα εθνολογικά και θρησκευτικά ετερογενούς περιοχής εντοπίζεται στο δίπολο μεταξύ της επιθυμίας για αυτοδιάθεση των κατοίκων του Κασμίρ και της καταστολής που αντιπαρέρχονται η Ινδία και το Πακιστάν. Η σύγκρουση λοιπόν αυτή διαρθρώνεται επάνω όχι μόνο στην αποσχιστική φιλοδοξία των κατοίκων του Κασμίρ αλλά κατά βάση στον εργαλειοποιημένο θρησκευτικό/μουσουλμανικό και κοσμικό εθνικισμό που χρησιμοποιούν το Πακιστάν και η Ινδία αντίστοιχα προκειμένου να πετύχουν τους στόχους τους.⁵ Στο σημείο αυτό της κρίσης μεταξύ των δυο αυτών εθνικισμών εμφανίζεται η ουσία της σύγκρουσης διότι παρόλο που το μουσουλμανικό στοιχείο στην περιοχή είναι συντριπτικά μεγαλύτερο, το νευραλγικό μέρος του Κασμίρ ανήκει στην Ινδία. Οι λόγοι για το γεγονός αυτό θα παρουσιαστούν αναλυτικά μέσω της ιστορικής απόδοσης και περιγραφής της υπό εξέταση σύγκρουσης.

Η προαναφερθείσα κρίση προήλθε από την διχοτόμηση της Ινδίας το 1947, όταν δηλαδή η Ινδία και το Πακιστάν έλαβαν την ανεξαρτησία τους στις 15 και 14 Αυγούστου του ίδιου έτους αντίστοιχα.⁶ Μετά το τέλος του ΒΠΠ η Βρετανία αποσύρθηκε από την περιοχή εγκαταλείποντας έτσι το αποικιακό της καθεστώς και αποφάσισε να διαιρέσει το βασίλειο με βάση την θρησκεία. Η θεωρία επάνω στην οποία βάσισε την διχοτόμηση ήταν η θεωρία των δυο εθνών (two nation theory) η οποία στην ουσία βασίζεται στην αρχή ότι οι Μουσουλμάνοι διαφέρουν θρησκευτικά, πολιτισμικά, πολιτιστικά και κοινωνικά από τους Ινδουιστές και για τον λόγο αυτόν θα πρέπει να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο κράτος στο οποίο θα ασκούν ελεύθερα την κυριαρχία τους και θα εκφράζουν ελεύθερα την ταυτότητα, τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμα τους.⁷ Έτσι, σύμφωνα με την θεωρία αυτή, η Βρετανία παραχώρησε τις περιοχές με επικρατές μουσουλμανικό στοιχείο στο Πακιστάν και αντίστοιχα αυτές με επικρατές το ινδουιστικό στοιχείο στην Ινδία.⁸ Ωστόσο, αυτό δημιουργούσε έντονο πρόβλημα καθότι υπήρχαν ορισμένες περιοχές στις οποίες ζούσαν αρμονικά ανάμεικτα εθνολογικά και θρησκευτικά πληθυσμοί, επομένως μια ενδεχόμενη βίαιη και καθολική διαίρεση τους έγειρε ζητήματα νομιμότητας. Από την άλλη πλευρά, πέραν του προαναφερθέντος, εκτός δηλαδή των διαφόρων θρησκευτικά αναμειγμένων περιοχών, υπήρχαν τα διάφορα πριγκιπάτα τα οποία

⁵ Hilal Wani, And Suwirta, *Understanding Kashmir Conflict: Looking for its Resolution*, Sultan Qaboos University, January 2013, p.182

⁶ Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003, p.198.

⁷ Davut Şahbaz, *The Two Nations Theory and It's Role In The Establishment of Pakistan*, Academic Journal of History and Idea, 2020, p.208

⁸ Fakiha Khan, *Nuking Kashmir: Legal Implications of Nuclear Testing by Pakistan and India in the Context of the Kashmir Dispute*, 2001, p.361-362

διέθεταν ένα ιδιαίτερο καθεστώς αυτονομίας, μπορούσαν δηλαδή να επιλέξουν να προσχωρήσουν είτε στην Ινδία είτε στο Πακιστάν είτε να γίνουν ανεξάρτητα.⁹ Στην πραγματικότητα όμως η ρήτρα αυτή δεν τηρήθηκε καθότι τα περισσότερα πριγκιπάτα εντάχθηκαν στο εκάστοτε κράτος είτε λόγω της εγγύτητας τους με αυτό, είτε της θρησκευτικής τους ταυτότητας. Δηλαδή αυτά που βρίσκονταν εγγύτερα στο Πακιστάν, ή διέθεταν επικρατές μουσουλμανικό στοιχείο εντάχθηκαν στο Πακιστάν και αυτά που βρίσκονταν αντίστοιχα εγγύτερα στην Ινδία και ο ινδουισμός ήταν η επικρατούσα θρησκεία προσχώρησαν στην Ινδία. Στην περίπτωση όμως του πριγκιπάτου Τζαμμού Κασμίρ οι άνωθεν αρχές δεν λειτούργησαν για δυο βασικούς λόγους. Καταρχάς το Τζαμμού Κασμίρ βρισκόταν κοντά τόσο στην Ινδία όσο και στο Πακιστάν. Κατά δεύτερον, επικρατούσε η θρησκευτική διχοτόμηση μεταξύ του πληθυσμού που υπερίσχυε το μουσουλμανικό στοιχείο και του κυβερνώντος Οίκου της δυναστείας των Ντόγκρα που ήταν Ινδουιστές.¹⁰ Ο Ινδός Μαχαραγιάς του πριγκιπάτου του Τζαμμού Κασμίρ, Χάρι Σινχ, αρνήθηκε να ενταχθεί σε οποιαδήποτε από τις δύο χώρες και προτίμησε την ανεξαρτησία για το Κασμίρ. Η πίεση ασκήθηκε αρχικά από το Πακιστάν, το οποίο επέμενε να αποκτήσει το Κασμίρ και άρχισε πολιτική οικονομικών κυρώσεων για να εκβιάσει τον Μαχαραγιά του Κασμίρ. Προκειμένου λοιπόν να μετριάσει την πίεση με την μη προσχώρηση σε κάποιο από τα δυο κράτη, ο Μαχαραγιάς υπέγραψε μια συμφωνία με το Πακιστάν, η οποία επέτρεπε στους πολίτες του Κασμίρ την τέλεση εμπορίου καθώς και την μετακίνηση τους με το Πακιστάν¹¹. Αξίζει να σημειωθεί δε ότι προέβη στην υπογραφή αντίστοιχης συνθήκης με την Ινδία. Η κρίση κορυφώθηκε τον Οκτώβριο του 1947 όταν νομάδες Παστούν από το Πακιστάν εισέβαλαν και πολιορκήσαν το Κασμίρ φθάνοντας μάλιστα και στην πρωτεύουσα του το Σριναγκάρ.¹² Τότε, ο Ινδός Μαχαραγιάς ζήτησε στρατιωτική βοήθεια από την Ινδία η οποία δέχθηκε να την παράσχει υπό την προϋπόθεση ότι ο Μαχαραγιάς θα έπρεπε να κηρύξει την προσχώρηση του πριγκιπάτου στην Ινδία. Ο Σίνχ συμφώνησε και έτσι στις 26 Οκτωβρίου του 1947 υπέγραψε και απέστειλε το Instrument of Accession στην Ινδία, ένα έγγραφο με το οποίο επικύρωνε την κυριαρχία της Ινδίας επί του Κασμίρ, δηλώνοντας δηλαδή την προσχώρηση του πριγκιπάτου σε αυτή. Το έγγραφο αυτό προσέδιδε στο Κασμίρ ένα ειδικό καθεστώς αυτονομίας σε όλους τους τομείς πλην αυτών των τηλεπικοινωνιών, της άμυνας και των διεθνών σχέσεων. Το καθεστώς αυτό ήρθη από την Ινδική κυβέρνηση το 2019.¹³ Ωστόσο, η απόφαση προσχώρησης αυτή πάρηκε δίχως την ψήφο

⁹ Ibid, p.363

¹⁰ Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003, p.199.

¹¹ Erin Blakemore, *The Kashmir conflict: How did it start?*, National Geographic, March 2 2019, <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/kashmir-conflict-how-did-it-start>

¹² Ibid.

¹³ Kashmir, Britannica Encyclopedia, <https://www.britannica.com/place/Kashmir-region-Indian-subcontinent>

του λαού του Κασμίρ και φυσικά όξυνε την ένταση καθότι από την μια πλευρά η Ινδία την υποστήριζε θεωρώντας την απόφαση του Μαχαραγιά έγκυρη και σωστή ενώ από την άλλη πλευρά το Πακιστάν διατείνεται ότι πάρθηκε αδικώς καθότι δεν ελήφθη καθόλου η άποψη του λαού του Κασμίρ (η οποία λόγω του επικρατούντος μουσουλμανικού στοιχείου ήταν λογικό να επιθυμεί να προσχωρήσει στο Πακιστάν). Προκειμένου να τερματιστεί η σύγκρουση, το ζήτημα του Κασμίρ διεθνοποιήθηκε και τέθηκε ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών το 1948. Από την πλευρά του το Συμβούλιο Ασφαλείας επέβαλε εκεχειρία, ενέκρινε μια σειρά ψηφισμάτων σχετικά με το Κασμίρ, πρότεινε την τέλεση ενός διεθνώς ελεγχόμενου δημοψηφίσματος από την πλευρά του Κασμίρ ώστε να αποφασίσουν οι κάτοικοι σε ποια χώρα επιθυμούν να προσχωρήσουν, και απαίτησε την αποχώρηση όλων των δυνάμεων του Πακιστάν και του μεγαλύτερου μέρους των ινδικών, πλην εκείνων που κρίνονταν απαραίτητες για την διατήρηση της τάξης.¹⁴ Ωστόσο, η κατάπαυση της σύγκρουσης και η τέλεση του δημοψηφίσματος δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Στη συνέχεια το 1965 έλαβε χώρα ο δεύτερος Ινδο- Πακιστανικός πόλεμος ο οποίος τερματίστηκε το 1966 με την Συμφωνία της Τασκένδης η οποία έδωσε ένα τέλος στις εχθροπραξίες και αποκατέστησε το status quo ante.¹⁵ Οι δύο χώρες ενεπλάκησαν σε έναν ακόμα πόλεμο μεταξύ τους ο οποίος έλαβε χώρα το 1971-1972 ο οποίος οδήγησε στην απόσχιση του Ανατολικού Πακιστάν και την δημιουργία του Μπανγκλαντές.¹⁶ Το 1972 οι δύο χώρες υπέγραψαν το Σύμφωνα Σίμλα, το οποίο είχε διττό περιεχόμενο. Από την μια πλευρά όριζε και δέσμευε τις δυο αντιμαχόμενες χώρες να χωρίζουν τις μεταξύ τους διαφορές μέσω διαπραγματεύσεων και άλλων ειρηνικών μέσων, από την άλλη εγκαθίδρυσε την Γραμμή Ελέγχου, Line of Control (LoC), την οποία όμως κανένα από τα δύο κράτη δεν αναγνωρίζει ως διεθνές σύνορο.¹⁷ Η LoC εξακολουθεί να αποτελεί μέχρι και σήμερα το σημείο διχοτόμησης μεταξύ των δύο κρατών και λόγω αυτού συνιστά το κέντρο των εχθροπραξιών μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν. Είκοσι επτά χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1999 οι σχέσεις των δυο χωρών επιδεινώθηκαν για ακόμα μια φορά με τον πόλεμο του Καργκίλ. Πακιστανικές δυνάμεις διέσχισαν την LoC και εξαπέλυσαν ένοπλες επιθέσεις εναντίον των Ινδικών δυνάμεων¹⁸. Οι επιθέσεις αυτές θεωρείται ότι έγιναν εν αγνοία της Πακιστανικής κυβέρνησης και του Πρωθυπουργού Ναουάζ Σαρίφ. Στο γεγονός αυτό οι ΗΠΑ απάντησαν απαιτώντας από το Πακιστάν να απομακρύνει τις δυνάμεις, γεγονός το οποίο

¹⁴ Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003, p.200.

¹⁵ Kashmir, Britannica Encyclopedia, <https://www.britannica.com/place/Kashmir-region-Indian-subcontinent>

¹⁶ Rashaan Ayesh, *Timeline: The India-Pakistan conflict over Kashmir*, Axios, February 25 2020, <https://www.axios.com/2020/02/25/timeline-india-pakistan-conflict-over-kashmir>

¹⁷ Kashmir, Britannica Encyclopedia, <https://www.britannica.com/place/Kashmir-region-Indian-subcontinent>

¹⁸ All you need to know about Kargil War, The Economic Times, 26 July 2018, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/all-you-need-to-know-about-kargil-war/kargil-vijay-diwas/slideshow/59772216.cms>

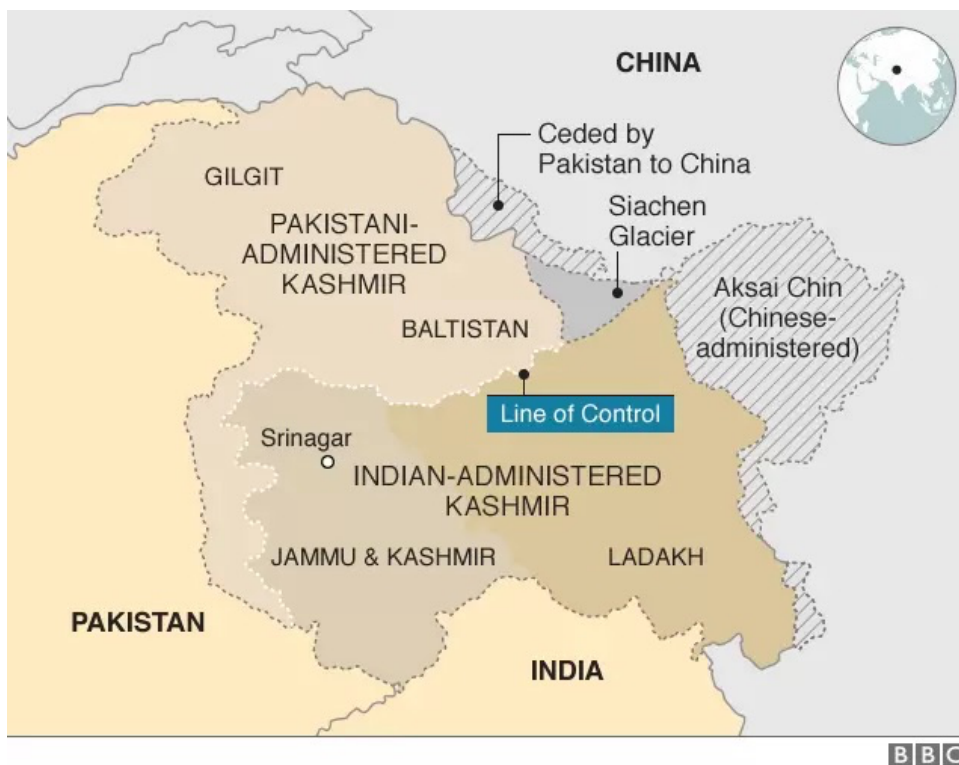
ενίσχυσε την πολιτική αστάθεια στην χώρα και εν τέλει συντέλεσε στο στρατιωτικό πραξικόπημα και την ανάληψη εξουσίας από τον Στρατηγό Περβέζ Μουσάραφ το 1999 ¹⁹ Η κατάσταση συνέχισε να οξύνεται με αποκορύφωμα το 2002 όπου έλαβαν χώρα δυο τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον της Ινδίας από το Πακιστάν. Οι ενέργειες αυτές και οι διαστάσεις που αυτές έλαβαν έθεσαν τον πυρηνικό κίνδυνο πιο κοντά από ποτέ, καθότι πέραν από γειτνιάζουσες περιοχές, η Ινδία και το Πακιστάν διαθέτουν και οι δυο πυρηνικά όπλα. Την πρώτη νύξη για πυρηνική επίθεση έκανε ο προαναφερθείς Στρατηγός Περβέζ Μουσαράφ ο οποίος όμως ύστερα δεν προχώρησε με το σχέδιο αυτό υπό τον φόβο αντιποίνων από την πλευρά της Ινδίας. ²⁰ Για τα επόμενα χρόνια, και μέχρι σήμερα, παρά τις ειρηνευτικές προσπάθειες, τις διασκέψεις, τις διαπραγματεύσεις, και τις Συνθήκες, η κατάσταση στο Τζαμμού Κασμίρ παραμένει αμετάβλητη. Η περιοχή εξακολουθεί να είναι έντονα και αμφίδρομα στρατιωτικοποιημένη, η σχέση μεταξύ των δυο κρατών παραμένει βαθιά εχθρική και πολεμική ενώ από την πλευρά της η Ινδία, πέραν της ανάκλησης του ειδικού καθεστώτος αυτονομίας της περιοχής (2019) , μέσω ενός ακραίου ινδουιστικού εθνικισμού έχει προβεί σε μια σειρά Συνταγματικών αναθεωρήσεων και πολιτικών πρακτικών οι οποίες έχουν ως στόχο να αλλοτριώσουν την εθνολογική, θρησκευτική και πολιτική οντότητα του Κασμίρ. Όλες οι πρακτικές που ακολουθεί θα αναλυθούν σε βάθος στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας.

Η ιστορική αυτή ανάλυση της διαμάχης μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν για την περιοχή του Κασμίρ σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να ιδωθεί αποκλειστικά και μόνο ως μια στείρα απόδοση των χρονολογικών γεγονότων καθότι είναι αυτή η οποία θέτει το θεμέλιο και παρουσιάζει το βασικό και πρωταρχικό επιχείρημα που αρθρώνει η κάθε μια από τις τρεις πλευρές, η Ινδία, το Πακιστάν και το Κασμίρ, για να δικαιολογήσουν την επιθυμία τους για προσάρτηση οι δυο πρώτες, και την επιθυμία του για απόσχιση/ανεξαρτητοποίηση η τελευταία. Σαφώς υπάρχουν μια πληθώρα επιχειρημάτων που θα αναλυθούν διεξοδικά στην συνέχεια ωστόσο η βάση επάνω στην οποία αιτιολογείται η αρχή της κυριαρχίας και του νόμιμου δικαιώματος επί της γης που επικαλείται με τους δικούς της όρους η εκάστοτε πλευρά θεμελιώθηκε καταρχάς και καταρχήν το 1947. Επομένως, είναι φανερό ότι μια ξεκάθαρη και ασφαλής απάντηση στο ποιος είναι ο νόμιμος διεκδικητής του Κασμίρ δεν υπάρχει. Πρόκειται για μια περιοχή στην οποία συντρέχουν ταυτόχρονα τρεις συνθήκες οι οποίες δικαιώνουν κάθε μια από τις αντιμαχόμενες πλευρές. Εθνολογικά και θρησκευτικά υπερέχει συντριπτικά το

¹⁹ Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003, p.201.

²⁰ Musharraf planned to use nukes against India after 2001 attack, claims report, The Economic Times, July 14 2018, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/musharraf-planned-to-use-nukes-against-india-after-2001-attack-claims-report/articleshw/59789364.cms?from=mdr>

μουσουλμανικό στοιχείο και βάσει της αρχικής συμφωνίας με την αποχωρούσα Βρετανική Αυτοκρατορία θα έπρεπε να ανήκει στο Πακιστάν, όμως με επίσημη Συνθήκη πέρασε στην κυριαρχία της Ινδίας. Εδώ όμως εμπλέκεται ένας τεράστιος πληθυσμός, μια ολόκληρη κρατική οντότητα της οποίας όλα τα δικαιώματα αυτονομίας έχουν ανακληθεί, θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα καταπατώνται καθημερινά και κάθε προσπάθεια αυτονόμησης και απόσχισης είτε μέσω εκλογών, είτε μέσω δημοψηφίσματος καταπνίγεται βίαια και οδηγείται σε αδιέξοδο. Φυσικά, η σημερινή θέση αμφοτέρων των αντιμαχόμενων πλευρών έχει παραμείνει αμετάβλητη. Τόσο η Ινδία, όσο και το Πακιστάν διατείνονται ότι το Κασμίρ τους ανήκει. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δυο χωρών έγκειται στο νομικό έρεισμα που διαθέτει η Ινδία. Καταρχάς η αξίωση της προστατεύεται και θεμελιώνεται σύμφωνα με το Instrument of Accession, έπειτα όμως οι συνταγματικές αλλαγές στις οποίες έχει προβεί καθιστούν το Κασμίρ υποτελές της. Τόσο διοικητικά όσο και ουσιαστικά υπάγεται στην Ινδία: δεν διαθέτει δικό του Σύνταγμα, ο κυβερνήτης είναι κεντρικά διορισμένος, ενώ οι ρήτρες διοικητικής αυτονομίας που προστάτευαν την αυθυπαρξία του έχουν αρθεί.

Πηγή Εικόνας :

Ilyas Khan, *Kashmir crisis 2019: Between a rock and a hard place*, BBC News, 24 December 2019, <https://www.bbc.com/news/world-asia-50826419>

Η άνωθεν εικόνα παρουσιάζει την περιοχή του Κασμίρ καθώς και τις ζώνες κατοχής. Πέραν των αναγραφόμενων ζωνών και των περιοχών υπό κατοχή, να σημειωθεί πως η περιοχή Αζάντ Κασμίρ, η οποία βρίσκεται υπό Πακιστανικό έλεγχο εντοπίζεται στον χάρτη στα αριστερά της περιοχής Σριναγκάρ.

2. Αιτιολογείται ηθικά η απόσχιση του Κασμίρ ; Επιχειρηματολογία αντιμαχόμενων πλευρών και το είδος του εθνικισμού που χρησιμοποιούν αμφότερες οι πλευρές

Στην ενότητα αυτή θα διερευνηθεί εάν και κατά πόσο αιτιολογείται ηθικά η απόσχιση του Κασμίρ, και ποια επιχειρήματα επικαλείται η κάθε μια από τις δυο πλευρές προκειμένου να αποδείξει και να δικαιολογήσει τις αξιώσεις της. Αναφέρομαι στις αντιτιθέμενες ως προς την απόσχιση περιοχές, και όχι στις αντιτιθέμενες ως προς την σύγκρουση. Επομένως στην ενότητα αυτή οι δύο πόλοι θα είναι το Κασμίρ από την μια πλευρά και από την άλλη η Ινδία και το Πακιστάν, που ναι μεν “χρησιμοποιούν” την ίδια θεωρία, αλλά με εντελώς διαφορετική αιτιολογία. Όπως σημειώνει και ο Δρ Μπουμπαγιατζόγλου, “το ερώτημα αν μία απόσχιση μπορεί να αιτιολογηθεί «ηθικά» προκύπτει από την βεβαιότητα ότι το κράτος δεν μπορεί να είναι εθνο-πολιτισμικά ουδέτερο”²¹ Προκειμένου να εντοπιστεί και να διερευνηθεί εάν και κατά πόσο ένα κράτος είναι εθνο-πολιτισμικά ουδέτερο, υπάρχουν τρία βασικά εργαλεία : Ο Έλεγχος Αλήθειας, ο Έλεγχος Στιγματισμού και ο Έλεγχος Ίσης Ευκαιρίας για Εθνική Συγκρότηση. *Ο πρώτος, που εξετάζει αν το κράτος προωθεί με τη συνειδητή αναπαραγωγή γεμμάτων μία συγκεκριμένη ταυτότητα ή εθνικιστικό αίσθημα μέσω των σχολικών εγχειριδίων, πολιτικών εκστρατειών και άλλων πολιτικών. [...] Ο δεύτερος εξετάζει αν το κράτος στιγματίζει ολόκληρους λαούς ως εσωτερικούς ή εξωτερικούς «εχθρούς» του έθνους. [...] Ο τρίτος εξετάζει τον βαθμό που η εθνική συγκρότηση στοχεύει στην ενσωμάτωση των εθνικών μειονοτήτων στο μεγαλύτερο έθνος, [και εάν και κατα πόσο] αυτές οι μειονότητες έχουν ίσες ευκαιρίες να διαμορφώσουν και να ενισχύσουν την ταυτότητά τους μέσω των κρατικών θεσμών.*²² Αναφορικά λοιπόν με τον Έλεγχο Αλήθειας δεδομένου ότι η αναφορά γίνεται σε κρατικές οντότητες και όχι σε πληθυσμιακές ομάδες, η αναγωγή θα γίνει επί των δυο αντιμαχόμενων ως προς την διεκδίκηση κρατών, δηλαδή της Ινδίας και του Πακιστάν. Είναι φανερό λοιπόν πως οι δυο αυτές πλευρές τον χρησιμοποιούν κατά κόρων και τον εντάσσουν δυναμικά στην ατζέντα της πολιτικής τους καθότι αμφίδρομα παρουσιάζουν την απέναντι πλευρά ως την κακοποιητική, την κατασταλτική και την πηγή της βίας και της αστάθειας την περιοχή του Κασμίρ. Από την πλευρά της, η Ινδία ως η κατ’ επίφαση νόμιμη κυριαρχική δύναμη του Κασμίρ παρεμβαίνει πολύ έντονα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης της περιοχής διακόπτοντας οποιαδήποτε πληροφορία, είδηση και άποψη που είναι αντίθετη με την κυβερνητική γραμμή. Έτσι, η ελευθεροτυπία και το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση και άποψη καταστέλλεται ισχυρά και τα μόνα μέσα που γίνονται επιτρεπτά από τις ινδικές αρχές είναι τα κυβερνητικά

²¹ Χαράλαμπος Μπουμπαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, σ.41

²² Ibid, p.23

κατευθυνόμενα τα οποία βασίζονται στην στοχευμένη προπαγάνδα και την παραπληροφόρηση. Στόχος φυσικά της προπαγάνδας είναι ο επηρεασμός του πλειοψηφικού μουσουλμανικού στοιχείου της περιοχής του Κασμίρ και η κατεύθυνση του εναντίον του Πακιστάν το οποίο το παρουσιάζουν ως τον μοναδικό υπαίτιο της βίας, τρομοκρατίας, καταπίεσης και περιστολής δικαιωμάτων στην περιοχή. Στόχο έχουν να τονώσουν το εθνικό αίσθημα της ινδικής εθνικότητας και κατ'έπекταση να αποδυναμώσουν τις επιθυμίες για δημοψήφισμα. Οι πολιτικές εκστρατείες επηρεασμού της κοινής γνώμης που εξαπολύει η Ινδία δεν εκδηλώνονται μόνο μέσω του soft power, αλλά τις περισσότερες φορές οι αντιφρονούντες και οι απρόθυμοι να ευθυγραμμιστούν με τις κυβερνητικές προπαγανδιστικές γραμμές συλλαμβάνονται και υφίστανται σκληρές τιμωρίες.²³ Αντίστοιχα, το Πακιστάν από την πλευρά του, έχοντας με το μέρος του το λαϊκό αίσθημα το οποίο αντηχεί στο μουσουλμανικό στοιχείο, φυσικά παρουσιάζει την Ινδία ως τον δυνάστη και καταπατητή ο οποίος όχι μόνο καταπιέζει τον λαό -που δικαιωματικά θα έπρεπε να ανήκει στο Πακιστάν- αλλά που κατάφωρα επίσης καταστρατηγεί τα δικαιώματα των πολιτών και απολαμβάνει όλα τα οικονομικά οφέλη και πόρους της περιοχής. Επομένως είναι φανερό πως με βάση τον έλεγχο αλήθειας και οι δυο πλευρές προωθούν συνειδητά την εθνικό-πολιτική ταυτότητα που τους συμφέρει στην περιοχή του Κασμίρ με σκοπό να χειραγωγήσουν την κοινή γνώμη για δικό τους όφελος. Σε δεύτερο επίπεδο, αναφορικά με τον έλεγχο στιγματισμού, η αναγωγή για τους δύο πόλους είναι κοινή : η Ινδία παρουσιάζει ως τον μέγιστο και πρωταρχικό εχθρό το Πακιστάν, και το Πακιστάν αντίστοιχα την Ινδία. Αναφορικά με τον τρίτο έλεγχο, τον έλεγχο Ίσης Ευκαιρίας για Εθνική Συγκρότηση, είναι φανερό ότι ο συγκεκριμένος, εξ ορισμού, δεν εμπίπτει σε καμία περίπτωση στην περίπτωση της Ινδίας. Αυτό συμβαίνει καθότι η Ινδία όχι μόνο δεν επιθυμεί να ενσωματώσει τις εθνικές μειονότητες με παραχωρήσεις δικαιωμάτων και εξουσιών, αλλά αντιθέτως προβαίνει σε πράξεις συνταγματικής περιστολής των δικαιωμάτων του λαού του Κασμίρ. Πιο συγκεκριμένα, με την ανάκληση του άρθρου 370 που εξασφάλιζε την διοικητική αυτονομία του Κασμίρ, της ανάκλησης του άρθρου 35 Α περί ιδιοκτησίας στο Κασμίρ, του νέου νόμου ιθαγένειας και του νέου domicile rule, η καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των πολιτών και η προσπάθεια πολιτικής τους φίμωσης έγινε πιο ξεκάθαρη από ποτέ.²⁴ Φυσικά όλοι αυτοί οι νόμοι, τα αποτελέσματα τους και η σημασία τους ως η κορωνίδα της εθνικιστικής ατζέντας της Ινδίας θα αναλυθούν στο προσεχές κεφάλαιο. Από την άλλη πλευρά, το Πακιστάν ενδεχομένως λόγω της σύστασης του Κασμίρ, η οποία αποδεικνύει εμπράκτως την

²³ Bilal Hussain, *Kashmir Media 'Choked' by Restrictions*, Voa News, <https://www.voanews.com/a/kashmir-media-choked-by-restrictions-/6501807.html>

²⁴ Khalid Shah, *Decoding the new domicile law of Jammu and Kashmir*, Observer Research Foundation, June 30 2020, <https://www.orfonline.org/expert-speak/decoding-new-domicile-law-jammu-kashmir-68777/>
Jon Lunn, *Kashmir: The effects of revoking Article 370*, House of Commons Library , UK Parliament, 08 August, 2019, <https://commonslibrary.parliament.uk/kashmir-the-effects-of-revoking-article-370/>

θρησκευτική και εθνολογική ταύτιση μεταξύ τους, κάνει ιδιαίτερα πιο πιθανή την επιθυμία του πρώτου να ενσωματώσει στον κορμό του κράτους τους κατοίκους της περιοχής ύστερα από μια ενδεχόμενη προσάρτηση. Εξάλλου αποτελεί πάγιο αίτημα του Πακιστάν η τέλεση ενός δημοψηφίσματος. Επομένως, η εξασφάλιση και παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στους κατοίκους μιας περιοχής οι οποίοι θρησκευτικά, πολιτισμικά και εθνολογικά είναι φίλα προσκείμενη μαζί του είναι ιδιαίτερα πιθανή. Ωστόσο το σενάριο αυτό είναι ιδιαίτερα μακρινό και ουτοπικό καθότι δεδομένου ότι το Κασμίρ βρίσκεται υπό την διοίκηση και κατοχή της Ινδίας η οποιαδήποτε προσπάθεια και επιθυμία για δημοψήφισμα όσο ο πληθυσμός είναι κατά πλειοψηφία μουσουλμανικός, αποκλείεται να γίνει επιτρεπτή. Επομένως, όπως σημειώνει και ο Δρ Μπουμπαγιατζόγλου, οι έλεγχοι αυτοί αποκτούν βαρύνουσα σημασία ειδικά στην σύγχρονη κοινωνία όπου το δικαίωμα των κρατών σε απόσχιση είναι μη νομικά θεσμοθετημένο. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της έντονης αναταραχής, αστάθειας και συγκρουσιακής πραγματικότητας που θα δημιουργούσε η θεσμοθέτηση ενός τέτοιου δικαιώματος και της επακόλουθης άρνησης για επίλυση των διαφορών μέσω της ειρηνικής, διαπραγματευτικής και διπλωματικής οδού.²⁵ Ωστόσο, παρά την άρνηση για θεσμοθέτηση αυτού του δικαιώματος, υπάρχουν μια σειρά από θεωρίες οι οποίες δικαιολογούν ηθικά την απόσχιση/ η την αποτροπή αυτής και χωρίζονται σε δυο κατηγορίες : Τις θεωρίες Πρωταρχικών Δικαιωμάτων και τις θεωρίες Δικαιωμάτων Επανάρθωσης. Στην προκειμένη περίπτωση η κατηγορία η οποία προσιδιάζει στην συγκεκριμένη ανάλυση είναι η πρώτη η οποία περιλαμβάνει τις δυο βασικές υποκατηγορίες οι οποίες είναι η Θεωρία Εδαφικού Προορισμού και η Δημοψηφισματική Θεωρία.²⁶

A. Θεωρία Εδαφικού Προορισμού

Σύμφωνα με την πρώτη, την Θεωρία Εδαφικού Προορισμού *“το δικαίωμα απόσχισης φέρουν συλλογικές οντότητες που προσδιορίζονται από εδαφικά καθορισμένα χαρακτηριστικά, ακόμα και αν απουσιάζουν φαινόμενα παραβιάσεων από το κεντρικό κράτος”*²⁷ Το βασικό επιχείρημα το οποίο χρησιμοποιούν είναι η επιθυμία τους για διατήρηση των θεμελιωδών πολιτικών και εθνικών αξιών.²⁸ Βασική όμως προϋπόθεση προκειμένου να ευσταθεί και να καθολικά να ισχύσει η θεωρία αυτή είναι *“η πλειοψηφία των μελών του έθνους ή των κατοίκων της εδαφικής μονάδας που θα αποκολληθεί από το κράτος, να επιθυμεί την απόσχιση”*.²⁹ Όπως

²⁵ Χαράλαμπος Μπουμπαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, σ.42

²⁶ Χαράλαμπος Μπουμπαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, σ.42

²⁷ Ibid, p.42

²⁸ Ibid, p.43

²⁹ Luis Perez and Marc Saumjame, op. cit. p.4 and Wayne Norman, *Negotiating Nationalism*, op. cit. p.183, from Χαράλαμπος Μπουμπαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, σ.43

σημειώθηκε και ανωτέρω, οι δυο πόλοι της ανάλυσης αυτής θα είναι από τη μια η Ινδία και το Πακιστάν ως εκφραστές της αποτροπής της απόσχισης και από την άλλη το Κασμίρ ως ο εκφραστής της επιθυμίας απόσχισης. Αναφορικά λοιπόν με την Θεωρία του Εδαφικού Προορισμού, αυτή αντηχεί στις περιπτώσεις της Ινδίας και του Πακιστάν αλλά για διαφορετικούς λόγους στην κάθε περίπτωση. Η κοινή τους βάση είναι ότι και οι δύο χώρες δεν επιθυμούν την ανεξαρτητοποίηση και απόσχιση του Κασμίρ καθώς κάτι τέτοιο θα περιόριζε σημαντικά την κυριαρχία τους (ουσιαστικά την κυριαρχία της Ινδίας καθώς αυτή κατέχει το μεγαλύτερο μέρος), αλλά και τα οικονομικά κέρδη που αμφότερες απολαμβάνουν. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και στον ορισμό, το δικαίωμα απόσχισης ή στην προκειμένη περίπτωση το δικαίωμα αποτροπής αυτής προσδιορίζεται από συγκεκριμένα γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Από την πλευρά της, η Ινδία υποστηρίζει τον ισχυρισμό αυτό μέσα από ιστορικούς και νομικούς λόγους, καθώς διατείνεται ότι μέσω της συμφωνίας του 1947 η περιοχή του Κασμίρ νόμιμα και αδιαμφισβήτητα της ανήκει. Από την πλευρά του, το Πακιστάν με το επιχείρημα ότι στην περιοχή διαμένουν κατά μεγάλη πλειοψηφία μουσουλμάνοι, διατείνεται ότι νόμιμα του ανήκει. Με νομιμοποιητική αναφορά της θρησκείας ως υπερκριτήριο, το Πακιστάν επιθυμεί να προβάλει τις αξιώσεις του υπό ένα πρίσμα αναμφίβολης νομικής και πολιτιστικής ορθότητας, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο κάθε προσπάθεια του Κασμίρ για απόσχιση ανέφικτη. Σε δεύτερο επίπεδο, αναφορικά με την στοχοθεσία, η θεωρία ορίζει ότι στόχος μια αποσχιστικής αποτροπής είναι η διατήρηση των πολιτικών και εθνικών αξιών. Κάνοντας αναγωγή τόσο στην Ινδία όσο και στο Πακιστάν, πέραν των οικονομικών ωφελειών που τους προσφέρει η περιοχή του Κασμίρ, μια ενδεχόμενη ανεξαρτητοποίηση του θα αποδυνάμωνε σημαντικά το γόητρο των δυο αντιμαχόμενων. Αμφότεροι επιδιώκουν αφενός να διατηρήσουν την εικόνα του ισχυρού στην περιοχή, αποφεύγοντας ταυτόχρονα και το κόστος της πολιτικής αστάθειας που θα δημιουργούσε η πραγμάτωση της αποσχιστικής φιλοδοξίας. Ταυτόχρονα, προϋπόθεση για να ευσταθεί η θεωρία αυτή είναι η μεγαλύτερη μερίδα του λαού να επιθυμεί την αποτροπή της απόσχισης. Από την πλευρά της, η Ινδία ακολουθώντας ένα αμιγώς ινδουιστικό εθνικιστικό μοντέλο για το Κασμίρ σε συνδυασμό με κυβερνητικά κατευθυνόμενη προπαγάνδα έχει κατορθώσει να παρασύρει το λαϊκό αίσθημα παρουσιάζοντας το Κασμίρ ως ένα αδιαφιλονίκητο και αναπόσπαστο κομμάτι της ινδικής επικράτειας το οποίο όχι μόνο δικαιωματικά ανήκει στο έθνος αλλά ταυτόχρονα είναι αναγκαίο να μεταστραφεί καθολικά η θρησκευτική και εθνολογική του σύσταση προκειμένου να ταιριάζει απόλυτα με τις αρχές, τις αξίες και την βάση της Ινδίας. Χαρακτηριστικό είναι μάλιστα το γεγονός ότι η ψηφοφορία για την κατάργηση του Άρθρου 370, το οποίο παρείχε στο Κασμίρ αυτόνομο και ειδικό καθεστώς, ψηφίστηκε με πλειοψηφία 67% στην Ράτζια Σάμπα, στο Συμβούλιο των Κρατιδίων και 81% στο Λοκ Σάμπα στον Οίκο

του Λαού το οποίο αντιστοιχεί σε 370 ψήφους υπέρ και 70 κατά.³⁰ Από την πλευρά του, το Πακιστάν ευελπιστώντας στην τέλεση ενός δημοψηφίσματος το οποίο πιθανόν θα ευνοούσε το ίδιο λόγω του θρησκευτικού στοιχείου, τίθεται ενάντια σε οποιαδήποτε αποσχιστική φιλοδοξία του Κασμίρ καθότι με μια τέτοια έκβαση όχι μόνο θα έχανε την πληθυσμιακή αυτή μουσουλμανική μερίδα, αλλά το βασικότερο είναι ότι θα έχανε το έρεισμα που έχει τώρα απέναντι στην Ινδία. Το έρεισμα αυτό στην ουσία του παρέχει την εξουσιοδότηση να αρθρώνει το επιχείρημα του θρησκευτικού και εδαφικού προορισμού το οποίο η Ινδία, αν και ο “νόμιμος” κάτοχος της περιοχής, δεν το διαθέτει. Συμπερασματικά, οι θιασώτες της θεωρίας αυτής αμφισβητούν τον ορθολογισμό της απόσχισης και θεωρούν ανορθολογικό όποιο κίνημα αμφισβητεί την υπάρχουσα κατάσταση θεωρώντας ότι διακυβεύεται η σταθερότητα της περιοχής και η εδαφική νομιμοποίηση των εδαφών που έχουν προσαρτήσει.

B. Δημοψηφισματική Θεωρία

Από την άλλη πλευρά, ο έτερος πόλος που είναι το Κασμίρ, φυσικά και επιθυμεί την απόσχιση. Η θεωρία που στην ουσία βρίσκεται προς επίρρωση των ισχυρισμών του είναι η Δημοψηφισματική Θεωρία, η οποία “αντλεί το δικαίωμα απόσχισης σαφώς από δημοκρατικές αρχές, χωρίς να θέτει περιορισμούς στο ποιος φέρει το δικαίωμα”.³¹ Στην συγκεκριμένη θεωρία, η βασική προτεραιότητα δίνεται “σε θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ατομική αυτονομία και η έκφραση των δημοκρατικών αιτημάτων, και η πολιτική εξουσία αναπόφευκτα συνδέεται με τη συναίνεση του πληθυσμού”.³² Η θεμελιώδης και ειδοποιός διαφορά που χωρίζει την δημοψηφισματική θεωρία από την θεωρία του εδαφικού προορισμού είναι ότι δεν είναι αναγκαία και απαραίτητη συνθήκη η οντότητα που επιθυμεί να αποσχιστεί να διαθέτει ομοιογένεια ως προς την εθνικότητα, τον πολιτισμό και σε μια ευρύτερη έννοια, ομοιογένεια στα χαρακτηριστικά έθνους, ταυτότητας, και θρησκείας. Στην ουσία η θεωρία αυτή βασίζεται στην ηθελημένη και εκούσια επιλογή των μελών μιας οντότητας να αποσχιστούν, να ανεξαρτητοποιηθούν (δημιουργώντας ανεξάρτητο κράτος) χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν η ομοιογένεια και η γλωσσική, πολιτισμική και εθνολογική συνάφεια. Φυσικά, απότοκο του προαναφερθέντος το οποίο έρχεται προς επίρρωση της αρχής μη ύπαρξης ομοιογένειας είναι η βάση ότι για να ευαγγελίζεται μια οντότητα την απόσχιση /ή την πολιτική ένωση αντίστοιχα, δεν είναι ταυτόχρονα απαραίτητο να υπάρχει σύνδεση, ιστορική, πολιτική, εδαφική, γλωσσική

³⁰ Shobhit Sujay, *Lok Sabha passes J&K Reorganisation Bill with 370 votes for and 70 against it*, Zee News, August 6 2019, <https://zeenews.india.com/india/live-updates/live-updates-jammu-and-kashmir-reorganisation-bill-in-lok-sabha-for-scrapping-article-370-2225088>

³¹ Χαράλαμπος Μπουμπιαγιάτζογλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, σ.43

³² Ibid, p.43

με την επικράτεια με την οποία επιθυμούν να ενωθούν.³³ Ο βασικός πυλώνας που σύμφωνα με την θεωρία αυτή νομιμοποιεί την απόσχιση είναι η τήρηση και ο σεβασμός των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εάν δηλαδή στην προς απόσχιση περιοχή υφίσταται καταπάτηση των δικαιωμάτων των πολιτών, καταστρατηγούνται οι ελευθερίες τους, τότε αυτοί διαθέτουν την νομιμοποίηση για να αποφασίσουν αυτόβουλα για την θεσμική διάρθρωση της κοινωνίας στην οποία ζουν.³⁴

Μέσω λοιπόν της θεωρίας αυτής μπορεί να υποστηριχθεί ότι αιτιολογείται ηθικά η επιλογή και επιθυμία απόσχισης του Κασμίρ για τους εξής βασικούς λόγους. Καταρχάς αντικατοπτρίζει μια εκούσια πολιτική επιλογή του λαού του Κασμίρ, η οποία μάλιστα είναι τόσο συντριπτική που στις τελευταίες διαθέσιμες δημοσκοπήσεις (οι οποίες ναι μεν χρονολογούνται το 2007, ωστόσο παραμένουν πιθανότητα επίκαιρες αφού η καταπάτηση, η εθνολογική ανομοιογένεια και η βία εξακολουθούν να υφίστανται στην περιοχή), 90% επί του συνολικού πληθυσμού επιθυμούσε την απόσχιση και την δημιουργία ενός νέου ανεξάρτητου κράτους.³⁵ Σε δεύτερο επίπεδο, όπως σημειώθηκε άνωθεν, η θεωρία αυτή βασίζεται στην συναίνεση εξετάζοντας το κοινό έδαφος και ταυτόχρονα μη λαμβάνοντας υπόψιν τις επιμέρους διαφοροποιητικές γραμμές όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία και το όνομα. Στην προκειμένη περίπτωση του Κασμίρ, η ρήτρα αυτή προσιδιάζει απόλυτα καθότι όπως σημειώθηκε και ανωτέρω ναι μεν η θρησκευτική, γλωσσική και εθνολογική ανομοιογένεια είναι τεράστια αλλά ταυτόχρονα παρά τις διαφοροποιητικές αυτές γραμμές η επιθυμία για απόσχιση της ενιαίας και συγκεκριμένης περιοχής του Κασμίρ (αρχή κοινού εδάφους) είναι κοινή. Τελευταίο κριτήριο είναι ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα και η τήρηση της ευταξίας και ασφάλειας στην περιοχή. Για χρόνια η περιοχή αυτή μαστίζεται από την τρομοκρατία και την βία με τις στρατιωτικές επιθέσεις και απειλές, οι οποίες είναι αδιάλειπτες από αμφότερες πλευρές. Όπως σημειώνει μάλιστα ο εκπρόσωπος της Διεθνούς Αμνηστείας Ινδίας, Αακάρ Πατέλ, “Από το 2019, οι ινδικές αρχές έχουν επιβάλει συλλογικά μέτρα τιμωρίας κατά του πληθυσμού του Κασμίρ υπό τη μορφή μέτρων «καταπολέμησης της τρομοκρατίας”³⁶ Η περιστολή μάλιστα των δικαιωμάτων και ελευθεριών των κατοίκων του Κασμίρ έγινε ακόμα πιο έντονη με την κατάργηση των άρθρων διοικητικής αυτονομίας και την προσθήκη των νέων νόμων ιθαγένειας, μέσω των οποίων η Ινδία επιχειρεί ουσιαστικά την εθνολογική αλλοτρίωση και αλλοίωση του πληθυσμού με σκοπό την

³³ Ibid, p.43

³⁴ Margaret Moore, *National Self-Determination and Succession*, Oxford : Oxford University Press, 2004, p.7

³⁵ Reuters Staff, *Majority in Kashmir Valley want independence: poll*, Reuters, August 13 2007, <https://www.reuters.com/article/us-kashmir-poll-idUSDEL29179620070813>

³⁶ Press Release, *India: Increase in unlawful killings in Jammu & Kashmir highlights Government's failure to protect its minorities*, Amnesty International India, June 10 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/india-increase-in-unlawful-killings-in-jammu-kashmir-highlights-governments-failure-to-protect-its-minorities/>

μεταστροφή του στάτους κβο της περιοχής από πρωταρχικά μουσουλμανικό σε ινδουιστικό.³⁷ Έτσι λοιπόν, οι κάτοικοι του Κασμίρ βρίσκονται εδώ και τόσες δεκαετίες ανάμεσα στις πολιτικές και στρατηγικές επιδιώξεις Ινδίας και Πακιστάν, όντες απολύτως ανήμποροι να δράσουν διεκδικώντας τα δικαιώματα και τις ελευθερίες τους. Η απόσχιση επομένως, εμφανίζεται ως η μοναδική λυτρωτική και απελευθερωτική ενέργεια.

C. Είδη εθνικισμού

Σε δεύτερο επίπεδο, θα διερευνηθεί το είδος του εθνικισμού που κυριαρχεί μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν και ενεργοποιεί την επιθυμία τους για προσάρτηση του Κασμίρ. Οι δυο βασικές κατηγορίες εθνικισμού που θα μπορούσαν να αξιολογήσουν την απόσχιση είναι ο πολιτικός και ο πολιτιστικός. Ο πολιτικός εθνικισμός εκφράζει το γενικότερο λαϊκό πνεύμα το οποίο ενυπάρχει γενικά και διαπνέει το κράτος παρά τις ενδεχόμενες διαφορές στη θρησκεία, τους νόμους, τις παραδόσεις, στοιχεία και εμπόδια τα οποία παρακάμπτονται. Πρόκειται δηλαδή για την υπέρβαση των διαφοροποιητικών στοιχείων και την έμφαση στο γενικό πνεύμα (*esprit général*) όπως το παρουσίασε ο Μοντεσκιέ.³⁸ Από την άλλη πλευρά, ο πολιτιστικός εθνικισμός, όπως τον εξέφρασε ο θεμελιωτής του Herder, βασίζεται στο γεγονός ότι “*το πνεύμα του έθνους εκφράζεται μέσω του πολιτισμού του, κυρίως μέσω της γλώσσας*”. Εν αντιθέσει με τον πολιτικό εθνικισμό όπου το κριτήριο για την συμμετοχή στο έθνος είναι η σύνδεση με το έδαφος, στον πολιτιστικό, το κριτήριο εδράζεται στην κοινή καταγωγή, τα κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, την κοινή γλώσσα και την θρησκεία.³⁹ Κάνοντας αναγωγή στις υπό εξέταση χώρες, είναι φανερό ότι για την περίπτωση της Ινδίας δεν είναι δυνατόν να εφαρμοστεί ο πολιτιστικός εθνικισμός που έχει ως βάση την θρησκευτική και γλωσσική ομοιογένεια αφού στην περιοχή του Κασμίρ ενυπάρχουν ταυτόχρονα 6 περίπου θρησκείες : Μουσουλμάνοι που ανέρχονται στα 8,5 εκατομμύρια αριθμός που αντιστοιχεί περίπου στο 68% επί του συνόλου, Ινδουιστές, στα 3,5 εκατομμύρια που αντιστοιχεί στο 28% του συνόλου, Χριστιανοί, (35 χιλιάδες , 0,28%), ο Σίχ (235 χιλιάδες 1,87%), Βουδιστές (110 χιλιάδες, 0.9 %), Τζαινιστές.(2,5 χιλιάδες, 0.02%)⁴⁰. Φυσικά πέραν των θρησκευτικών αυτών διαφορών υπάρχουν και γλωσσικές διαφορές καθότι στην περιοχή του Τζαμμού Κασμίρ ομιλούνται περίπου δώδεκα διαφορετικές γλώσσες. Η κυρίαρχη γλώσσα είναι τα Κασμίρι. Οι μουσουλμάνοι της περιοχής

³⁷ Leoni Connah, *Kashmir: new domicile rules spark fresh anger a year after India removed region's special status*, July 29 2020, The Conversation, <https://theconversation.com/kashmir-new-domicile-rules-spark-fresh-anger-a-year-after-india-removed-regions-special-status-142696>

³⁸ Χαράλαμπος Μπουμπιαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, σ.25

³⁹ Ibid, p.26

⁴⁰ Jammu and Kashmir Population, India Census, <https://www.indiacensus.net/states/jammu-and-kashmir>

ομιλούν γλώσσα που απαρτίζεται από περσικές και αραβικές λέξεις και έχει την βάση του στο περσικό αλφάβητο, ενώ οι ινδουιστές χρησιμοποιούν λέξεις οι οποίες έχουν προέλευση από τα Σανσκριτικά. Ταυτόχρονα υπάρχουν και άλλες γλώσσες οι οποίες περιέχουν ανάμεικτα στοιχεία από Σανσκριτικά, Πουντζάμπι, Περσικά, Δαρδικά.⁴¹ Επομένως, ο εθνικισμός που χρησιμοποιεί σκόπιμα η Ινδία είναι ο πολιτικός και εδράζεται επάνω στην επιθυμία της για υπερεθνική σύνδεση της χώρας της με το Κασμίρ, παρουσιάζοντας το ως αναπόσπαστο μέρος της κυριαρχίας της. Από την άλλη πλευρά, ο εθνικισμός που χρησιμοποιεί το Πακιστάν εστιάζεται περισσότερο σε θρησκευτικά και υπό αυτή την έννοια πολιτισμικά επιχειρήματα, και για τους λόγους αυτούς είναι ο πολιτιστικός. Δηλαδή, το Πακιστάν έχει θεμελιώσει όλη την επιχειρηματολογία του επάνω στο επικρατές μουσουλμανικό στοιχείο της περιοχής και διατείνεται ότι λόγω αυτού η περιοχή του ανήκει. Μάλιστα, υπό το ίδιο πρίσμα εμφανίζεται ως ο σωτήρας και προστάτης του μουσουλμανικού στοιχείου το οποίο επιθυμεί να αφομοιώσει και να ενσωματώσει αυτούσιο στο κράτος του.

3. Ατζένα Μόντι : Συνταγματική Αναθεώρηση. Συνέπειες και αποτελέσματα

Ο Ινδουιστικός εθνικισμός αποτελεί μια πολιτική ιδεολογία η οποία περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ομάδων, όμως κατά βάση και καταρχήν βασίζεται στην πεποίθηση ότι η ινδική εθνική ταυτότητα και κουλτούρα είναι αδιαχώριστες από την ινδουιστική θρησκεία.⁴² Κορωνίδα του αποτελεί το Hindutva ,το οποίο μπορεί να μεταφραστεί όχι ως Ινδουισμός (Hinduism) αλλά ως Hindu-ness, και πρόκειται για την πίστη στην ηγεμονική φύση του Ινδουισμού. Ως στόχο έχει την καθιέρωση του Ινδουισμού στην Ινδία και την μετατροπή της σε ένα ινδουιστικό και όχι κοσμικό κράτος.⁴³ Το κόμμα του Μόντι, το Bharatiya Janata Party (BJP) , υποστηρίζει βαθύτατα το Hindutva το οποίο επιδιώκει να οριοθετήσει και να ορίσει τον ινδικό πολιτισμό σύμφωνα με τις αξίες της ινδουιστικής θρησκείας.⁴⁴ Η εκλογική επιτυχία του BJP εντοπίζεται περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1980 όταν με το πρόσταγμα του εκφραστή του ινδουισμού εκμεταλλεύτηκε το αντιμουσουλμανικό κλίμα που είχε αναπτυχθεί ζητώντας την ανέγερση ενός ινδουιστικού ναού σε μια περιοχή που αν και ιερή για τους ινδουιστές, είχε ανεγερθεί ένα μουσουλμανικό τζαμί.⁴⁵ Σταδιακά το BJP κέρδισε μεγάλη δυναμική με βασικό εκφραστή τα τελευταία χρόνια τον Ναρέντρα Μόντι. Ανήκοντας στην εθνικιστική ομάδα

⁴¹ Mohsin Shakil, *Languages of Erstwhile State of Jammu Kashmir*, University of Azad Jammu Kashmir (AJK Medical College), 2012

⁴² Hannah Ellis Petersen, *What is Hindu nationalism and how does it relate to trouble in Leicester?*, The Guardian, 20 September 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/20/what-is-hindu-nationalism-and-who-are-the-rss>

⁴³ Ibid

⁴⁴ Bharatiya Janata Party, *Britannica Encyclopedia*, <https://www.britannica.com/topic/Bharatiya-Janata-Party#ref789897>

⁴⁵ Ibid, *Britannica Encyclopedia*

Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), ο Μόντι έχει καταστήσει τον ινδουιστικό εθνικισμό τον απόλυτο κυρίαρχο στο πολιτικό πεδίο. Το BJP υπαγορεύει ανοιχτά στην Hindutva, ωστόσο διατείνεται ότι δεν έχει καμία σχέση με την άσκηση βίας, καθότι προωθεί μια ατζέντα αξιών και αρχών για ολόκληρη την Ινδία. Ωστόσο, στην περίπτωση του Κασμίρ, παρά τις διαβεβαιώσεις του BJP, ο ινδουιστικός εθνικισμός προωθείται με τρόπο αμείλικτο, σκληρό και άδικο.

A. Ανάκληση άρθρου 370

Μια από τις πλέον καθοριστικές ημέρες για την υπόσταση, το παρόν αλλά και το μέλλον του Κασμίρ αποτέλεσε η 5η Αυγούστου του 2019. ημέρα που η ινδική εθνικιστική κυβέρνηση υπό το κυβερνών κόμμα Bharatiya Janata Party (BJP) και τον πρωθυπουργό Ναρέντρα Μόντι, κατήγγησαν τα άρθρα 370 και 35A του Ινδικού Συντάγματος.⁴⁶ Αναφορικά με το άρθρο 370, αυτό προστέθηκε στο Ινδικό σύνταγμα το 1949 παραχωρώντας το δικαίωμα στο Τζαμμού και Κασμίρ να έχει το δικό του σύνταγμα, ξεχωριστή σημαία και ανεξαρτησία σε όλα τα θέματα εκτός από τις εξωτερικές υποθέσεις, την άμυνα και τις επικοινωνίες.⁴⁷ Στην ουσία δηλαδή του παραχωρούσε καθεστώς διοικητικής αυτονομίας. Σε συνέχεια της αναθεώρησης του άρθρου 370 η ινδική κυβέρνηση προανήγγειλε και ψήφισε στο κοινοβούλιο τον νόμο περί αναδιοργάνωσης του Κασμίρ, θεσπίζοντας δηλαδή τη διαίρεση του κρατιδίου Τζαμμού και Κασμίρ σε δύο εδάφη ένωσης που θα ονομάζονται Έδαφος Ένωσης του Τζαμμού και Κασμίρ και Έδαφος της Ένωσης του Λαντάκ.⁴⁸ Ο νόμος όριζε επίσης ότι το Τζαμμού Κασμίρ θα έχει κρατικό νομοθετικό σώμα, ενώ το Λαντάκ, θα κυβερνάται απευθείας από το Νέο Δελχί⁴⁹. Σε μια γενικότερη βάση και παρά την έντονη και γενικευμένη αναταραχή που προκάλεσε η ανάκληση του άρθρου 370, στην ουσία όπως σημειώνουν πολλοί μελετητές, το ειδικό καθεστώς του Κασμίρ που εν προκειμένω και εκ νόμου προστάτευε το άρθρο 370 δεν ήταν τίποτα περισσότερο από κάτι φαινομενικό και προσχηματικό.⁵⁰ Η αυτονομία που αυτό εξασφάλιζε ήταν ανεκπλήρωτη ενώ οι διαρκείς συνταγματικές αναθεωρήσεις αποκλειστικά και μόνο για το Κασμίρ αποστέρησαν την περιοχή από το θεμελιώδες δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και της αυτοδιαχείρισης της. Η Ινδία αποστέρησε από το Κασμίρ ορισμένα από τα μοναδικά

⁴⁶ From Domicile to Dominion: India's Settler Colonial Agenda in Kashmir, Harvard Law Review, May 10 2021, <https://harvardlawreview.org/2021/05/from-domicile-to-dominion-indias-settler-colonial-agenda-in-kashmir/>

⁴⁷ Jon Lunn, Kashmir : The effects of revoking Article 370, House of Commons Library, 08 August, 2019, <https://commonslibrary.parliament.uk/kashmir-the-effects-of-revoking-article-370/>

⁴⁸ Kashmir: Why India and Pakistan fight over it, BBC News, 8 August 2019, <https://www.bbc.com/news/10537286>

⁴⁹ Jon Lunn, Kashmir : The effects of revoking Article 370, House of Commons Library, 08 August, 2019, <https://commonslibrary.parliament.uk/kashmir-the-effects-of-revoking-article-370/>

⁵⁰ From Domicile to Dominion: India's Settler Colonial Agenda in Kashmir, Harvard Law Review, May 10 2021, <https://harvardlawreview.org/2021/05/from-domicile-to-dominion-indias-settler-colonial-agenda-in-kashmir/>

νομικά χαρακτηριστικά του, όπως ήταν το δικαίωμα στην εκλογή πρωθυπουργού.⁵¹ Το εισήγαγε ταυτόχρονα στο σύστημα των εθνικών εκλογών αποστερώντας του κάθε πολιτική μοναδικότητα. Αναφορικά με τις εκλογές που γίνονταν εντός της περιοχής, ήταν τόσο βαθιά ινδικά κατευθυνόμενες που η κεντρική ινδική κυβέρνηση αδιακρίτως και αδιαλείπτως τοποθετούσε, επέλεγε και καθαιρούσε τους τοπικούς κυβερνήτες κατά βούληση. Ταυτόχρονα, πέραν των πολιτειακών αυτών εκλογών το πολιτικό δίπολο Κυβερνήτη⁵² και Προέδρου⁵³ που εξακολουθεί να υφίσταται στο Κασμίρ προκάλεσε μια σειρά από παρεπόμενα πολιτικά προβλήματα και εμπόδια στην διοίκηση της περιοχής. Από την μια πλευρά, η πολιτειακή κυβέρνηση όπως σημειώθηκε άνωθεν είναι κυβερνητικά κατευθυνόμενη και άρα μη λειτουργική, ενώ ο Κυβερνήτης είναι ομοσπονδιακά διορισμένος άρα αντιστοίχως εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κεντρικού κράτους και όχι αυτά του Κασμίρ. Η ανάκληση του άρθρου 370 συμπορεύτηκε από την ανάκληση του Κανόνα του Προέδρου που ισχύει για το Κασμίρ και όριζε επί της ουσίας την αναστολή της πολιτειακής κυβέρνησης και την επιβολή της άμεσης κυβερνητικής εξουσίας της Ένωσης. Σύμφωνα με το άρθρο 356 του Συντάγματος της Ινδίας⁵⁴ : *Εάν ο Πρόεδρος, μόλις λάβει έκθεση από τον Κυβερνήτη του Κράτους ή με άλλο τρόπο, πεισθεί ότι έχει προκύψει κατάσταση στην οποία η κυβέρνηση του Κράτους δεν μπορεί να συνεχιστεί σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος Συντάγματος, ο Πρόεδρος μπορεί να :* α) αναλαμβάνει όλες ή οποιεσδήποτε από τις λειτουργίες της κυβέρνησης του κράτους και όλες ή οποιεσδήποτε από τις εξουσίες που ανατίθενται ή ασκούνται από τον κυβερνήτη ή οποιοδήποτε όργανο ή αρχή στο κράτος εκτός από το νομοθετικό σώμα του κράτους , β) να δηλώσει ότι οι εξουσίες της νομοθετικής εξουσίας του κράτους ασκούνται από το Κοινοβούλιο ή υπό την εξουσία του.⁵⁵ Σύμφωνα με το Σύνταγμα της χώρας, ο Κανόνας του Προέδρου δύναται να επιβληθεί για 6 μήνες ωστόσο απότοκο της ανάκλησης του Άρθρου 370 ήταν και η παραμονή στην εξουσία του διοικητή Τζαγκμόχαν για 2455 ημέρες, αριθμό συντριπτικά μεγαλύτερο από ότι σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή της χώρας. Την διοίκηση του Κασμίρ κατείχε όπως σημειώθηκε ο διοικητής Τζαγκμοχάν ο οποίος σύμφωνα με τον Κανόνα, ήταν Προεδρικά διορισμένος.⁵⁶ Παράλληλα, πέραν της επέκτασης του Κανόνα του Προέδρου δύο ακόμα νόμοι επεκτάθηκαν : ο Νόμος περί των Ειδικών Εξουσιών των Ενόπλων Δυνάμεων (Armed Forces (Special Powers) Act (AFSPA), ο οποίος “*παραχωρεί ειδικές εξουσίες στις Ινδικές Ένοπλες Δυνάμεις σε περιοχές*

⁵¹ Ibid

⁵² Jammu and Kashmir Constitution, Article 71, November 1956

⁵³ The Constitution of India, Article 356

⁵⁴ Ibid, Article 356

⁵⁵ Ibid, Article 356

⁵⁶ Vignesh Radhakrishnan, How many times has President's rule been imposed across States?, The Hindu, November 19 2019, <https://www.thehindu.com/news/national/how-many-times-has-presidents-rule-been-imposed-across-states/article30017580.ece>

με έντονες αναταραχές” για έξι μήνες⁵⁷ καθώς και τον Νόμο για την Δημόσια Ασφάλεια⁵⁸ (The Jammu and Kashmir Public Safety Act), το οποίο στην ουσία καθιστά το Τζαμμού Κασμίρ μια απαγορευμένη περιοχή “ *Απαγορευμένοι χώροι.- (1) Εάν, όσον αφορά οποιοδήποτε μέρος, η κυβέρνηση θεωρεί αναγκαίο ή σκόπιμο να ληφθούν ειδικές προφυλάξεις για την αποτροπή της εισόδου μη εξουσιοδοτημένων ατόμων, η κυβέρνηση μπορεί, με κοινοποιημένη εντολή, να κηρύξει τον τόπο αυτό ως απαγορευμένο μέρος.*”⁵⁹. Και οι δύο αυτοί νόμοι, παρά την εξάμηνη ισχύ τους σύμφωνα με το Σύνταγμα, τέθηκαν σε ισχύ για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα καθότι όπως σημείωσαν οι κυβερνητικές αρχές, το Κασμίρ τελούσε υπό καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Αναφορικά μάλιστα με τον AFSPA εκτιμάται πως για κάθε δεκαεπτά πολίτες στο Κασμίρ υπήρχε ένας ένοπλος σε κάθε τετραγωνικό χιλιόμετρο⁶⁰, γεγονός που δείχνει όχι μόνο τον τεράστιο βαθμό στρατιωτικοποίησης της περιοχής αλλά και τις κατάφωρες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών. Επομένως, μπορεί το Άρθρο 370 φαινομενικά να ήταν αυτό που εξασφάλιζε την αυτονομία του Κασμίρ, επί της ουσίας όμως δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια συμβολική δικλείδα την οποία ανά πάσα στιγμή η ομοσπονδιακή κυβέρνηση μπορούσε να μεταστρέψει, να ερμηνεύσει -ακόμα και να αναστείλει- αυτοβούλως και ανά πάσα στιγμή, δρώντας σύμφωνα με τη δική της βούληση και όχι του Κασμίρ, του άμεσα δηλαδή προστατευόμενου από το Άρθρο 370.

B. Ανάκληση άρθρου 35 A

Την ανάκληση του άρθρου 370 ακολούθησε και η ανάκληση του άρθρου 35A το οποίο παραχωρούσε προνόμια στους μόνιμους κατοίκους, ορίζοντας “ *α) τον καθορισμό των κατηγοριών προσώπων που είναι ή θα είναι μόνιμοι κάτοικοι του κρατιδίου Τζαμμού και Κασμίρ· ή β) την παροχή ειδικών δικαιωμάτων και προνομίων στους μόνιμους κατοίκους ή την επιβολή σε άλλα πρόσωπα περιορισμών ως προς: i) την απασχόληση υπό την κρατική κυβέρνηση, ii) την απόκτηση ακίνητης περιουσίας στο κράτος, iii) εγκατάσταση στο κράτος, iv) το δικαίωμα σε υποτροφίες και άλλες μορφές βοήθειας που μπορεί να παρέχει η κρατική κυβέρνηση.*”⁶¹ Διασφαλίζοντας τα δικαιώματα στην ιδιοκτησίας γης, το άρθρο 35A λειτουργούσε ως η βασική γραμμή άμυνας του Κασμίρ έναντι των εξωτερικών παρεμβάσεων⁶².

⁵⁷ The Armed Forces Jammu and Kashmir) Special Powers Act, Act No. XX1 of 1990

⁵⁸ The Jammu and Kashmir Public Safety Act, Act No. VI of 1978

⁵⁹ The Jammu and Kashmir Public Safety Act, Act No. VI of 1978, Chapter II : Access to Certain Premises and Areas

⁶⁰ From Domicile to Dominion: India’s Settler Colonial Agenda in Kashmir, Harvard Law Review, May 10 2021, <https://harvardlawreview.org/2021/05/from-domicile-to-dominion-indias-settler-colonial-agenda-in-kashmir/>

⁶¹ Appendix I_569, The Constitution (Application to Jammu and Kashmir), Order, 1954, C.O. 48

⁶² From Domicile to Dominion: India’s Settler Colonial Agenda in Kashmir, Harvard Law Review, May 10 2021, <https://harvardlawreview.org/2021/05/from-domicile-to-dominion-indias-settler-colonial-agenda-in-kashmir/>

- Κανόνας Κατοικίας (Domicile Rule),

Μέχρι και πριν την ανάκληση του Άρθρου 370, οι κάτοικοι του Κασμίρ πέραν της διοικητικής αυτονομίας που κατείχαν, προστατεύονταν από το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, ενώ κατείχαν εξίσου αυτονομία στο νομοθετικό σώμα. Ταυτόχρονα, είχαν εξασφαλίσει το απόλυτο δικαίωμα και το προνόμιο εγκατάστασης, διαμονής και εργασίας στην περιοχή. Δηλαδή οι μη αυτόχθονες-ντόπιοι δεν είχαν την δυνατότητα να εργαστούν αλλά και να εγκατασταθούν στην περιοχή.⁶³ Όλα αυτά τα προνόμια ήρθαν με την ανάκληση των προαναφερθέντων Άρθρων, και την θέση τους κάλυψε ένας νέος Κανόνας του οποίου το βασικό Διάταγμα όριζε ότι κάτοικος της περιοχής δύναται να θεωρείται οποιοσδήποτε “ α) έχει διαμείνει στην περιοχή του Τζαμμού Κασμίρ, β) έχει σπουδάσει για περίοδο επτά ετών και εμφανίστηκε στις εξετάσεις της 10ης και 12ης τάξης σε εκπαιδευτικό ίδρυμα που βρίσκεται στο Τζαμμού Κασμίρ, γ) που είναι εγγεγραμμένος ως μετανάστης από τον Επίτροπο Αρωγής και Αποκατάστασης (Μετανάστες), δ) που είναι τέκνα αξιωματούχων της κεντρικής κυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών όλης της Ινδίας, των μονάδων του δημόσιου τομέα, του αυτόνομου φορέα του Κέντρου, των τραπεζών του δημόσιου τομέα, των αξιωματούχων των θεσμοθετημένων φορέων, των κεντρικών πανεπιστημίων και των αναγνωρισμένων ερευνητικών ιδρυμάτων του Κέντρου που έχουν υπηρετήσει στο Τζαμμού Κασμίρ για συνολική περίοδο 10 ετών, ε) που είναι τέκνα των εν λόγω κατοίκων του Τζαμμού Κασμίρ που διαμένουν εκτός Τζαμμού Κασμίρ για λόγους που σχετίζονται με την απασχόληση ή την επιχείρησή τους ή άλλους επαγγελματικούς λόγους, αλλά οι γονείς τους θα πρέπει να πληρούν οποιαδήποτε από τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις.”⁶⁴, Ταυτόχρονα, πέραν των ανωτέρω προϋποθέσεων για την κατοικία, θα γίνει επιτρεπτό στους πρόσφυγες του Δυτικού Πακιστάν και στα παιδιά γυναικών που παντρεύτηκαν μη ντόπιους να υποβάλουν αίτηση για θέσεις εργασίας στην περιοχή του Τζαμμού Κασμίρ.⁶⁵ Προκειμένου να γίνει αποδεκτή η αίτηση και να παραχωρηθεί το καθεστώς του μόνιμου κατοίκου του Τζαμμού Κασμίρ, η μη μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής οφείλουν να καταθέσουν ορισμένα έγκυρα πιστοποιητικά/κρατικά έγγραφα όπως εκπαιδευτικά αρχεία ή πιστοποιητικά εργοδότη η ακόμα και έγγραφο από τους εκλογικούς καταλόγους.⁶⁶ Προκειμένου μάλιστα να εξασφαλιστεί η ταχύτητα της διαδικασίας, στην περίπτωση που ο υπεύθυνος διοικητικός υπάλληλος (tehsildar)

⁶³ Leoni Connah, *Kashmir: new domicile rules spark fresh anger a year after India removed region's special status*, The Conversation, July 29 2020, <https://theconversation.com/kashmir-new-domicile-rules-spark-fresh-anger-a-year-after-india-removed-regions-special-status-142696>

⁶⁴ Government of Jammu and Kashmir General Administration Department, Civil Secretariat Jammu/Srinagar, S.O.166, Article 3, 18 May 2020

⁶⁵ Vijaita Singh, *Domicile rules for J&K*, The Hindu, May 24 2020, <https://www.thehindu.com/news/national/other-states/domicile-rules-for-jk/article31660363.ece>

⁶⁶ Leoni Connah, *Kashmir: new domicile rules spark fresh anger a year after India removed region's special status*, The Conversation, July 29 2020, <https://theconversation.com/kashmir-new-domicile-rules-spark-fresh-anger-a-year-after-india-removed-regions-special-status-142696>

δεν εκδώσει το πιστοποιητικό εντός του περιθωρίου των 15 ημερών, τιμωρείται με πρόστιμο της τάξεως των 50.000 ₹. ⁶⁷ Πηγές από την πλευρά της Ινδίας αναφέρουν ότι σε ένα διάστημα δυο ετών η κυβέρνηση του Τζαμμού Κασμίρ είχε εκδώσει περίπου 4 εκατομμύρια πιστοποιητικά κατοικίας. ⁶⁸

Οι άνωθεν αποτυπώσεις των Συνταγματικών αναθεωρήσεων στις οποίες προέβη η Ινδία προκειμένου συστηματικά και κατασταλτικά να περιχαρακώσει την αυτονομία και την ανεξαρτησία του Κασμίρ αλλά και συνάμα να μεταστρέψει και να αλλοιώσει την εθνολογική του σύσταση, καταδεικνύουν την πλήρη εργαλειοποίηση των νόμων και των θεσμών για πολιτικό όφελος. Μια πολιτική κίνηση, που όπως την περιγράφει ο συγγραφέας του βιβλίου *Kashmir at the Crossroads*, Sumantra Bose, έχει ως στόχο την εδραίωση μιας ινδουιστικής περιφέρειας στο εσωτερικό της χώρας. Η ύπαρξη ενός πλειοψηφικού και συνάμα συνταγματικά αυτόνομου μουσουλμανικού στοιχείου σε μια περιοχή τόσο αμφιλεγόμενη και νευραλγική ήταν πλήρως ασυμβίβαστη τόσο με το όραμα της δημιουργίας ενός ισχυρού ινδουιστικού έθνους όσο και με το Hindutva, επομένως υπό το πρίσμα του ινδουιστικού εθνικισμού θα έπρεπε να “καταστραφεί”, και έτσι έγινε.

4. Επιχειρήματα και Στρατηγικές Ινδίας, Πακιστάν, Κασμίρ για προσάρτηση/αποτροπή προσάρτησης περιοχής Τζαμμού Κασμίρ

Στο τρίτο αυτό σκέλος θα διερευνηθούν τα επιχειρήματα που αρθρώνουν η Ινδία, το Πακιστάν αλλά και το ίδιο το Κασμίρ με τα οποία αιτιολογούν και αντίστοιχα εναντιώνονται στην προσάρτηση. Στην πρώτη περίπτωση η επιχειρηματολογία είναι κοινή, το πρόσχημο είναι αυτό που διαφοροποιείται. Η επιχειρηματολογία της Ινδίας και του Πακιστάν για την προσάρτηση θα διαρθρωθεί επάνω σε τέσσερις βασικούς άξονες: στην οικονομική βιωσιμότητα, τις θρησκευτικές διαφορές, την εδαφική κυριαρχία και την υπερεθνική σύνδεση, ενώ η επιχειρηματολογία του Κασμίρ για την αποτροπή της προσάρτησης στον βασικό κορμό ενός εκ των δυο κρατών θα αναλυθεί υπό το πρίσμα των δημοκρατικών δικαιωμάτων.

A. Οικονομική Βιωσιμότητα

Καταρχάς, βασικός παράγοντας που έχει διαμορφώσει το πλαίσιο σύγκρουσης και εξηγεί την κρίση στις ινδοπακιστανικές σχέσεις σχετικές με το Κασμίρ, είναι η διένεξη για τα υδάτινα αποθέματα της περιοχής. Η κρίση του νερού στο Κασμίρ είναι μια συνεχιζόμενη

⁶⁷ Khalid Shah, Prithvi Iyer, *Decoding the new domicile law of Jammu and Kashmir*, Observer Research Foundation, June 30 2020, <https://www.orfonline.org/expert-speak/decoding-new-domicile-law-jammu-kashmir-68777/>

⁶⁸ Nasde Ganai, *J&K Govt Issued 41.05 Lakh Domicile Certificates In Two Years*, outlook India, 3 August 2021, <https://www.outlookindia.com/website/story/india-news-jk-govt-issued-4105-lakh-domicile-certificates-in-two-years/390368>

διαμάχη μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν σχετικά με τη χρήση τριών ποταμών - του Ινδού, του Τσενάμπ και του Τζελούμ - που ρέουν μέσω της αμφισβητούμενης περιοχής Τζαμμού και Κασμίρ και στο Πουντζάμπ, την εύφορη γεωγραφική και πολιτιστική περιοχή που βρίσκεται στη βόρεια Ινδία και το ανατολικό Πακιστάν.⁶⁹ Το βασικότερο πρόβλημα εντοπίζεται στον Ινδό ποταμό και στην κοιλάδα που αυτός δημιουργεί η οποία χωρίζεται μεταξύ Ινδίας, Πακιστάν, Αφγανιστάν και Κίνας. Προς διευθέτηση των συνεχόμενων συγκρούσεων των δυο χωρών για τα υδάτινα αποθέματα, το 1960 , η Ινδία και το Πακιστάν, με τη βοήθεια της Παγκόσμιας Τράπεζας, συμφώνησαν στη Συνθήκη για τα Ύδατα του Ινδού.⁷⁰ Στην ουσία, δίχως να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον διαμοιρασμό και την αποτελεσματικότητα αυτού, στην Ινδία δόθηκαν τα ποτάμια Μπέας, Ράβι και Σουτλέζ και στο Πακιστάν ο Ινδός, ο Τσενάμπ και ο Τζελούμ. Ωστόσο, παρόλο που το Πακιστάν έλαβε αναλογικά μεγαλύτερα και πιο “αποδοτικά” ποτάμια από αυτά που έλαβε η Ινδία, το πρόβλημα που ανέκυψε είναι ότι αυτά ρέουν πρώτα μέσω περιοχών του Τζαμμού και Κασμίρ που ελέγχονται από την Ινδία. Από την πλευρά της, η Ινδία εξαιτίας του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού της, της συνεπακόλουθης αυξανόμενης ανάγκης της για μεγαλύτερη παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας, και εκμεταλλεζόμενη το πλεονέκτημα -διαρροής- της από τους ποταμούς, έχει προβεί στην δημιουργία φραγμάτων και μονάδων παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας. Το Πακιστάν έχει διαμαρτυρηθεί έντονα για τις πρακτικές αυτές καθώς ανησυχεί πως μια ενδεχόμενη στρατιωτική σύγκρουση στο Κασμίρ θα μπορούσε να οδηγήσει την Ινδία αφενός στην εκτροπή των νερών των ποταμών (που είναι απαραίτητα για την άρδευση των καλλιεργειών του Πακιστάν) και αφετέρου στην απελευθέρωση νερών που θα συντελούσαν σε μεγάλης κλίμακας πλημμύρες. Εξάλλου, η εργαλειοποίηση των υδάτων από την Ινδία χρονολογείται από το παρελθόν αφού τον 1948 και το 1949 το Νέο Δελχί διέκοψε την παροχή του νερού προς την γειτονική χώρα.⁷¹ Επομένως είναι φανερό πως λόγω της κομβικής θέσης του Κασμίρ ενδιάμεσως αυτών των πολύ σημαντικών ποταμών, τόσο η Ινδία όσο και το Πακιστάν, επιθυμούν να τα προσαρτήσουν ώστε να ασκούν απρόσκοπτα όχι μόνο την κυριαρχία τους επ’αυτού αλλά να διαχειρίζονται τα ύδατα με τον τρόπο που τους συμφέρει : η Ινδία για υδροηλεκτρική ενέργεια και το Πακιστάν για άρδευση.

B. Θρησκευτικές Διαφορές - Υπερεθνική Σύνδεση - Εδαφική Κυριαρχία

⁶⁹ Christopher Snedden, *What Kashmir's Looming Water Crisis Means for India-Pakistan Relations*, National Bureau of Asian Research, April 9 2019, <https://www.nbr.org/publication/what-kashmirs-looming-water-crisis-means-for-india-pakistan-relations/>

⁷⁰ Ibid

⁷¹ Ibid

Το βασικό επιχείρημα το οποίο επικαλούνται οι δυο πλευρές, με διαφορετικό πρόσημο η κάθε μια, είναι αυτό των θρησκευτικών διαφορών. Το Πακιστάν από την πλευρά του, όπως παρουσιάστηκε εκτενώς στις προηγούμενες ενότητες, επικαλείται το επικρατές μουσουλμανικό στοιχείο για να δικαιολογήσει την προσάρτηση. Ως βασικό συλλογιστικό του πυλώνα έχει την θεωρία των δύο εθνών η οποία “*βασίζεται στην υπόθεση ότι οι Μουσουλμάνοι διαφέρουν από τους Ινδουιστές όσον αφορά τη θρησκευτική, πολιτιστική, κοινωνική και καθημερινή ζωή και ότι πρέπει να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο μουσουλμανικό κράτος στο οποίο μπορούν να ζήσουν ελεύθερα την ταυτότητά τους.*”⁷² Η Ινδία από την άλλη με τις συνταγματικές αναθεωρήσεις, την κατάργηση των άρθρων 370, 35 Α και την εισαγωγή των νέων νόμων ιθαγένειας και του domicile rule επιδιώκει να αλλάξει εθνολογικά την σύσταση του Κασμίρ ώστε το ινδουιστικό και όχι το μουσουλμανικό στοιχείο να είναι αυτό που θα επικρατήσει. Ταυτόχρονα επιδιώκει να ακυρώσει την αυτονομία του Κασμίρ εκμηδενίζοντας έτσι κάθε αποσχιστική φιλοδοξία για την περιοχή. Με βάση τα ανωτέρω, οι δυο χώρες επιθυμούν την υπερεθνική σύνδεση, δηλαδή την αφομοίωση και ενσωμάτωση του Κασμίρ στην επικράτεια τους ως ένα αναπόσπαστο μέρος αυτής. Η Ινδία με τους τρόπος που αναφέρθηκαν ανωτέρω και το Πακιστάν με την προσάρτηση Βόρειων περιοχών του Αζάντ Κασμίρ στοχεύει στην δημιουργία ενιαίου, μουσουλμανικού έθνους. Αναφορικά με την εδαφική κυριαρχία, τόσο η Ινδία όσο και το Πακιστάν αντιτίθενται σε οποιαδήποτε αποσχιστική φιλοδοξία και ταυτόχρονα επιδιώκουν την προσάρτηση καθότι καμία από τις δυο χώρες για λόγους πολιτικούς, γεωστρατηγικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς αλλά και για λόγους γοήτρου, δεν επιθυμεί να απωλέσει τα εδάφη της. Στόχος είναι η ισχυροποίηση και η επέκταση η οποία καθίσταται φυσικά δυνατή μόνο μέσω της προσάρτησης.

C. Δημοκρατικά Δικαιώματα

Το επιχείρημα των δημοκρατικών δικαιωμάτων το επικαλείται το Κασμίρ και το αρθρώνει επάνω στην βίαιη και κατασταλτική στάση που ακολουθούν η Ινδία και το Πακιστάν. Από την πλευρά της, η Ινδική διοίκηση δεν ενσωματώνει το Κασμίρ στον κορμό του έθνους και η περιοχή δεν απολαμβάνει ευεργετήματα και αγαθά δημοκρατίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι λόγω της πολιτική αβεβαιότητας και της ουσιαστικής αποκοπής της περιοχής από το πολιτικό γίνεσθαι της Ινδίας, η αποχή που σημειώνεται στους εκλογικούς καταλόγους του Κασμίρ για τις εθνικές εκλογές είναι πολύ μεγάλη. Μάλιστα, χαρακτηρίζουν τις εκλογές ως “*μιλιταριστικές*”. Η στρατιωτική παρουσία είναι τεράστια, οι συλλήψεις είναι συνεχείς,⁷³ με

⁷² Davut Şahbaz, *The Two Nations Theory and It's Role In The Establishment of Pakistan*, Academic Journal of History and Idea, 2020, p.208

⁷³ *Kashmir: UN Reports Serious Abuses, India, Pakistan Should Accept Findings, Ensure Justice*, Human Rights Watch, July 10 2019, <https://www.hrw.org/news/2019/07/10/kashmir-un-reports-serious-abuses>

την Ινδία να έχει αναπτύξει πάνω από μισό εκατομμύριο στρατιώτες στο υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ καθιστώντας το μία από τις μεγαλύτερες στρατιωτικοποιημένες ζώνες στον κόσμο. Ειδικά όμως για την τέλεση των εκλογών, το ήδη αυτό τεράστιο στρατιωτικό σώμα ενισχύθηκε από επιπλέον 11 χιλιάδες στρατιώτες.⁷⁴ Ο Ινδικός στρατός μάλιστα έχει συχνά κατηγορηθεί για σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως βασανιστήρια, θανάτους κρατουμένων, εξαφανίσεις, βιασμούς και κακοποίηση από κράτος. Λόγω αυτού ο στρατός έχει συχνά λάβει μομφή από διεθνείς οργανισμούς ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως η Διεθνής Αμνηστία.⁷⁵

5. Πυρηνική παρουσία/απειλή

Το ζήτημα που αφορά την κατοχή και την χρήση πυρηνικών όπλων αποτελεί έναν από τους διαιρετικούς παράγοντες των Ινδο-Πακιστανικών σχέσεων ήδη από το 1960, όταν και οι δυο χώρες αρνήθηκαν να ενταχθούν στην NPT (Non Proliferation Treaty), καθώς και να συμπορευτούν με τις επιταγές και τις απαιτήσεις της.⁷⁶ Κάποια χρόνια αργότερα, και συγκεκριμένα το 2004, οι δυο χώρες από κοινού συμφώνησαν ότι ναι μεν η πυρηνικοποίηση της Νότιας Ασίας είχε προσδώσει ένα πέπλο σταθερότητας στην περιοχή, κατέληξαν όμως ότι η απειλή του περιορισμένου πολέμου αδιαμφισβήτητα αύξανε τον κίνδυνο και την ανασφάλεια.⁷⁷ ⁷⁸ Η βασική όμως απειλή για έναν περιορισμένο πόλεμο μεταξύ των δυο κρατών έγκειται και επικεντρώνεται στην διαμάχη για το Κασμίρ. Η Ινδία από την πλευρά της κατηγορεί το Πακιστάν ότι έχει εξαπολύσει εξτρεμιστικές ομάδες στο Κασμίρ, υποστηρίζοντας την αδιάλειπτη και καταστροφική δράση τους. Για τον λόγο μάλιστα αυτό έχει δημιουργήσει ένα πολεμικό δόγμα, το Cold Start Doctrine (CSD)- Δόγμα Ψυχρής Εκκίνησης το οποίο περιλαμβάνει την κινητοποίηση διαφόρων κλάδων του στρατού της Ινδίας. Μέσω αυτού του στοχεύει να επιτρέψει στις συμβατικές δυνάμεις της Ινδίας να πραγματοποιούν επιθέσεις ώστε να αποτρέψουν πυρηνικά αντίποινα από το Πακιστάν σε περίπτωση σύγκρουσης, παραμένοντας ταυτόχρονα κάτω από το αντιληπτό πυρηνικό όριο του Πακιστάν⁷⁹. Από την πλευρά του, το Πακιστάν, ήδη από το 2011 σημείωνε ότι είχε δημιουργήσει την δυνατότητα

⁷⁴ Baba Umar, *Boycott and curbs subdue India's election in disputed Kashmir*, TRT World, 22 April 2019, <https://www.trt-world.com/asia/boycott-and-curbs-subdue-india-s-election-in-disputed-kashmir-26062>

⁷⁵ Rashmi Sehgal, *Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination*, Selangor, Malaysia : The National University of Malaysia, School of History, Politics and Strategic Studies, Vol. 1 No. 6; June 2011, p.188

⁷⁶ Peter Lyon, *Conflict Between India and Pakistan : An Encyclopedia*, ABC CLIO, Santa Barbara, California, 2008, p.126

⁷⁷ Brigadier Imran Hassan, *Nuclear South Asia: Three Years After the February 2019 Kashmir Crisis*, Stimson, March 1 2022, <https://www.stimson.org/2022/nuclear-south-asia-three-years-after-the-february-2019-kashmir-crisis/>

⁷⁸ Ένας περιορισμένος πόλεμος είναι ένας πόλεμος στον οποίο οι εμπόλεμοι δεν δαπανούν όλους τους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους, είτε ανθρώπινους, βιομηχανικούς, γεωργικούς, στρατιωτικούς, φυσικούς, τεχνολογικούς ή άλλους σε μια συγκεκριμένη σύγκρουση

Robert Endicott., *Limited War: The Challenge To American Security.*, University of Chicago Press, 1957. pp. 1-2.

⁷⁹ Ibid, *Nuclear South Asia: Three Years After the February 2019 Kashmir Crisis*

Αποτροπής Πλήρους Φάσματος (Full-Spectrum Deterrence)/ FSG, έχοντας αναπτύξει ταυτόχρονα την πυρηνική ικανότητα “ να φέρει κάθε ινδικό στόχο στην περιοχή κρούσης του Πακιστάν» και να αποκτήσει «την κατάλληλη κάλυψη απόδοσης όπλων και τους αριθμούς για να αποτρέψει την έντονη πολιτική μαζικών αντιποίνων του αντιπάλου”.⁸⁰ Όπως σημείωσε ο στρατηγός Χαλίντ Κιντουάι της Εθνικής Αρχής Διοίκησης του Πακιστάν, η FSD έχει στόχο να εξασφαλίσει την πυρηνική ισοδυναμία με την Ινδία, αποτρέποντας έτσι απειλές. Ταυτόχρονα σημείωσε ότι παρόλο που το Πακιστάν θεωρεί τα πυρηνικά ως όπλα έκτακτης ανάγκης, η επιλογή της πρώτης χρήσης έναντι ενός κράτους το οποίο εξίσου διαθέτει πυρηνικά όπλα επιβεβαιώνει την στρατηγική αυτή⁸¹. Το FSD έχει ως στόχο να αποστρέψει όλες τις μορφές επιθετικότητας και για τον λόγο αυτό, επειδή δηλαδή αναμόρφωσε συνολικά και εκ βαθέων το πολεμικό δόγμα του Πακιστάν (λόγω της συμπεριληπτικότητας του) αυτό τώρα ονομάζεται Ολοκληρωτική Απάντηση.⁸²

Ο απόηχος της κρίσης του Κασμίρ, με αποκορύφωμα την κατάργηση της διοικητικής αυτονομίας του Τζαμμού Κασμίρ με την αναστολή των άρθρων 370 και 35 Α, όξυνε την κρίση ακόμα περισσότερο, ενώ ο Πρωθυπουργός Μόντι συνεχίζοντας στο μοτίβο αυτό, σημείωσε ότι η Ινδία κατέχει την “μητέρα όλων των βομβών”, χαρακτηρίζοντας το πυρηνικό οπλοστάσιο του Πακιστάν ως μπλόφα.⁸³ Η χρήση της πολεμοχαρούς αυτής ρητορικής από την πλευρά του BJP, σε συνδυασμό με κινήσεις όπως η ανάπτυξη ναυτικών μέσων πρώτης γραμμής όπως το INS Arishtan οπλισμένο με βαλλιστικούς και πιθανώς πυρηνικούς πυραύλους,⁸⁴ δημιουργεί ένα διαρκώς αυξανόμενο ασταθές περιβάλλον. Η αβεβαιότητα των καταστάσεων σε συνδυασμό με την εμπρηστική ρητορική, την επέκταση του ανταγωνισμού μεταξύ των δυο χωρών, του εκσυγχρονισμού των εξοπλισμών και την άγνοια κινήσεων του αντιπάλου, τοποθετούν την Νότια Ασία, αλλά και ολόκληρο τον πλανήτη σε ιδιαίτερα μεγάλο κίνδυνο. Η πυρηνική αποτροπή είναι η μόνη ασφαλής και βιώσιμη λύση, ωστόσο το κατά πόσο θα εξακολουθεί να είναι εφικτή θα φανεί μελλοντικά.

6. Υπάρχει περιθώριο για συμβιβασμό μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν ; Πιθανά σενάρια

⁸⁰ Sannia Abdullah, *Pakistan's Full-Spectrum Seterrence : Trends and Trejectorys*, South Asian Voices, December 13 2018, <https://southasianvoices.org/pakistan-full-spectrum-deterrence-trends-trajectories/>

⁸¹ Ibid, *Nuclear South Asia: Three Years After the February 2019 Kashmir Crisis*

⁸² Ibid, *Nuclear South Asia: Three Years After the February 2019 Kashmir Crisis*

⁸³ PM Modi Says He Called Pakistan's Nuclear Bluff Because India Has the 'Mother of Bombs', News 18, 18 April 2019, <https://www.news18.com/news/politics/pm-modi-says-he-called-pakistans-nuclear-bluff-because-india-has-the-mother-of-bombs-2106657.html>

⁸⁴ Sannia Abdullah, *Pakistan's Full-Spectrum Seterrence : Trends and Trejectorys*, South Asian Voices, December 13 2018, <https://southasianvoices.org/pakistan-full-spectrum-deterrence-trends-trajectories/>

Το βασικό ερώτημα το οποίο θα μας απασχολήσει στην ενότητα αυτή είναι εάν και κατά πόσο υπάρχει περιθώριο για συμβιβασμό μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν. Προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα αυτό θα παρουσιαστούν τα πέντε βασικά σενάρια καθώς και οι λύσεις που αυτά προτείνουν.

A. Το Κασμίρ ως ανεξάρτητο κράτος

Το πρώτο σενάριο είναι η ανεξαρτητοποίηση του Κασμίρ, στην ουσία δηλαδή η επίτευξη του αποσχιστικού του στόχου όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Ωστόσο αναλύοντας την παρούσα κατάσταση, είναι φανερό ότι η ανεξαρτησία είναι ένας στόχος ουτοπικός.⁸⁵ Αυτό συμβαίνει καθότι το Κασμίρ βρίσκεται κυριολεκτικά περικυκλωμένο από τέσσερις χώρες εκ των οποίων οι δυο άμεσα εμπλεκόμενες είναι πολύ ισχυρές και ταυτόχρονα λαμβάνουν μεγάλα οικονομικά οφέλη από την περιοχή με αποτέλεσμα να αρνούνται πεισματικά και κατηγορηματικά οποιαδήποτε προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης. Ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια τόσο το Πακιστάν αλλά κυρίως η Ινδία μέσω των διαφόρων νομοθεσιών που έχει εγκαινιάσει, προωθεί σκληρά ένα μοντέλο ινδουιστικού εθνικισμού το οποίο έρχεται σε απάντηση του ισλαμικού εξτρεμισμού που τόσα χρόνια προωθεί το Πακιστάν στις περιοχές του Κασμίρ που βρίσκονται υπό την κατοχή του. Μέχρι πρότινος το Πακιστάν κατείχε όχι μόνο το πλεονέκτημα της επικρατούσας θρησκείας αλλά ταυτόχρονα η εθνολογική σύσταση του Κασμίρ προστατευόταν από νόμους που επέτρεπαν τη διαμονή και εργασία μόνο σε γηγενείς, μόνιμους κατοίκους.

Το Κασμίρ ως;
ανεξάρτητο
κράτος.

Εικόνα από το
BBC ,
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/4.stm

⁸⁵ Rashmi Sehgal, *Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination*, Selangor, Malaysia : The National University of Malaysia, School of History, Politics and Strategic Studies, Vol. 1 No. 6; June 2011, p.191

Επομένως είναι φανερό, ότι με τις συνταγματικές αναθεωρήσεις που διαρκώς κάνει η Ινδία σε συνδυασμό με την πίεση που ασκεί το Πακιστάν στις νέες υφιστάμενες συνθήκες, αποκλείεται να γίνει αποδεκτή η οποιαδήποτε προσπάθεια ανεξαρτησίας. Το Κασμίρ είναι και για τις δυο χώρες αρκετά σημαντικό, πολιτικά, οικονομικά, στρατηγικά, και έτσι το κόστος της απόσχισης του θα είναι πάρα πολύ μεγαλύτερο από το όφελος. Ταυτόχρονα, το σενάριο της ανεξαρτητοποίησης είναι μη βιώσιμο και για την ίδια την περιοχή καθότι για μια πρόσφατα νέα χώρα η προτεραιότητα πρέπει να είναι η ανάπτυξη και η οικονομική διαχείριση. Κάτι τέτοιο όμως θα καταστεί ιδιαίτερα δύσκολο για το Κασμίρ καθότι όντας ενδιάμεσα από δυο χώρες έτοιμες για σύρραξη, θα έπρεπε να είναι διαρκώς έτοιμο να αμυνθεί παρακολουθώντας αδιαλείπτως τις προθέσεις της Ινδίας και του Πακιστάν. Επομένως, είναι φανερό ότι το σενάριο αυτό, παρόλο που θα ικανοποιούσε την γενικότερη αποσχιστική επιθυμία των γηγενών της περιοχής δεν καθίσταται δυνατόν να πραγματοποιηθεί, . Κάτωθι επισυνάπτεται η εικόνα η οποία παρουσιάζει το σενάριο της ανεξαρτητοποίησης του Κασμίρ. Το Πακιστάν εμφανίζεται με το χρώμα κόκκινο, η Ινδία με το πορτοκαλί, και το ανεξάρτητο Κασμίρ με το κίτρινο.

B. Το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ ενώνεται με το υπό πακιστανική διοίκηση Κασμίρ και το σύνολο του ανήκει στο Πακιστάν

Το σενάριο της ένωσης του ινδικής διοίκησης Κασμίρ με το υπό πακιστανικής διοίκησης Κασμίρ και την υπαγωγή του συνόλου στο Πακιστάν, βασίζεται στο επιχείρημα του επικρατούντος μουσουλμανικού στοιχείου της περιοχής. Το Πακιστάν είναι μια μουσουλμανική χώρα και η πλειοψηφία του Κασμίρ είναι μουσουλμάνοι επομένως φαινομενικά η λύση αυτή είναι θετική. Επί του πρακτέου όμως η λύση αυτή έχει πολλούς περιορισμούς.⁸⁶ Ο πρώτος περιορισμός είναι η Ινδία, η οποία φυσικά σε καμία περίπτωση και για τους λόγους που αναφέρθηκαν προηγουμένως, δεν θα ήθελε να απωλέσει το νευραλγικό Κασμίρ. Αναφορικά με τον δεύτερο περιορισμό ο οποίος εντοπίζεται στον ίδιο τον λαό του Κασμίρ, οι απόψεις δίστανται. Από την μια πλευρά υπάρχει η άποψη ότι δεδομένου του μουσουλμανικού στοιχείου που επικρατεί στην περιοχή του Κασμίρ, είναι φυσικό και επόμενο ο λαός σε ένα ενδεχόμενο δημοψήφισμα να επιλέξει να συνταχθεί με την πλευρά του Πακιστάν, ενός δηλαδή θρησκευτικά όμοιου κράτους. Έχοντας ως πρωταρχικό δεδομένο το επιχείρημα της θρησκείας, ο ισχυρισμός αυτός ευσταθεί. Από την άλλη πλευρά όμως, υπάρχει και μια μεγάλη μερίδα ερευνητών οι οποίοι διατείνονται ότι ακριβώς αυτός ο έντονα ισλαμικός χαρακτήρας του Πακιστάν σε συνδυασμό με τον εξτρεμισμό που πολλές φορές παρατηρείται,

⁸⁶Rashmi Sehgal, *Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination*, Selangor, Malaysia : The National University of Malaysia, School of History, Politics and Strategic Studies, Vol. 1 No. 6; June 2011, p.192

συνιστά έντονη απειλή για τους κατοίκους του Κασμίρ αποτρέποντας τους από το προτιμούν την συμβιβαστική λύση αυτή.⁸⁷ Αυτό συμβαίνει καθότι παρά την έντονη μουσουλμανική πλειοψηφία που επικρατεί στην περιοχή του Κασμίρ, οι κάτοικοι διαχρονικά συνυπάρχουν ειρηνικά μεταξύ τους δίχως συγκρούσεις μεταξύ των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων. Πέραν μιας έντονης σύγκρουσης μεταξύ μουσουλμάνων και ινδουιστών που έλαβε χώρα το 1989, αναγκάζοντας πολλούς ινδουιστές να εγκαταλείψουν την κοιλάδα, η σύγχρονη ιστορία δεν έχει να επιδείξει άλλα παρόμοια παραδείγματα θρησκευτικής βίας και επιθετικότητας.. Επομένως, είναι φανερό ότι η λύση αυτή δεν είναι ικανή να επιλύσει το ζήτημα καθότι είναι μη ρεαλιστική αφού ικανοποιεί μονάχα την μια πλευρά.

Το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ ενώνεται με το υπό πακιστανική διοίκηση Κασμίρ και το σύνολο του ανήκει στο Πακιστάν :

Εικόνα από το BBC
,
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/4.stm

C. Το υπό πακιστανική διοίκηση Κασμίρ ενώνεται με το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ και το σύνολο του ανήκει στην Ινδία

Η τρίτη λύση αυτή αποτελεί την αντιστροφή της άνωθεν, δεύτερης λύσης. Όπως και η προηγούμενη, έτσι και αυτή συνιστά μια άκρως μονόπλευρη πρόταση η οποία αδιαμφισβήτητα αντηχεί και εξυπηρετεί τα συμφέροντα μονάχα της Ινδίας, ικανοποιώντας δηλαδή μόνο το ένα από τα τρία βασικά μέρη της σύγκρουσης. Γεωγραφικά και πρακτικά το βάρος της δυσκολίας εναπόκειται στην περιοχή του Αζάντ Κασμίρ το οποίο όχι μόνο συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστιαίως

⁸⁷ Ibid., p.192

μουσουλμανικό στοιχείο, αλλά ταυτόχρονα βρίσκεται ιδιαίτερα μακριά, πλησίον της πρωτεύουσας του Πακιστάν, Ισλαμαμπάντ. Πέραν όμως των γεωγραφικών αυτών περιορισμών, εν 'αντιθέσει με το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ όπου οι παραβιάσεις, οι βιαιοπραγίες και η καταστρατήγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τον στρατό και από άλλες δυνάμεις ασφαλείας, για την υπό πακιστανική διοίκηση περιοχή του Αζάντ Κασμίρ, δεν υπάρχουν ανάλογες κατηγορίες⁸⁸. Παράλληλα, ένας ακόμα περιορισμός εντοπίζεται στην γλωσσική συνάφεια. Οι κάτοικοι του Αζάντ Κασμίρ μιλούν διαφορετική γλώσσα από τους κατοίκους του "ινδικού" Κασμίρ και έτσι η κοινωνική και πολιτισμική τους ένταξη θα είναι ακόμα πιο δυσχερής. Επομένως είναι φανερό και προφανές πως για την συγκεκριμένη περιοχή με το υφιστάμενο θρησκευτικό στοιχείο, και την παρούσα εθνολογική σύσταση, η ένταξη της στην Ινδία είναι μια πράξη σχεδόν αδύνατη. Αναφορικά επίσης με τον έτερο μεγάλο πόλο της σύγκρουσης (το Πακιστάν), η οικονομική ζημία από την απώλεση του "πακιστανικού" Κασμίρ θα ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, καθιστώντας την εναλλακτική αυτή εξίσου μη βιώσιμη.

Το υπό πακιστανική διοίκηση Κασμίρ ενώνεται με το υπό ινδική διοίκηση Κασμίρ και το σύνολο του ανήκει στην Ινδία :

Εικόνα από το BBC
,
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/4.stm

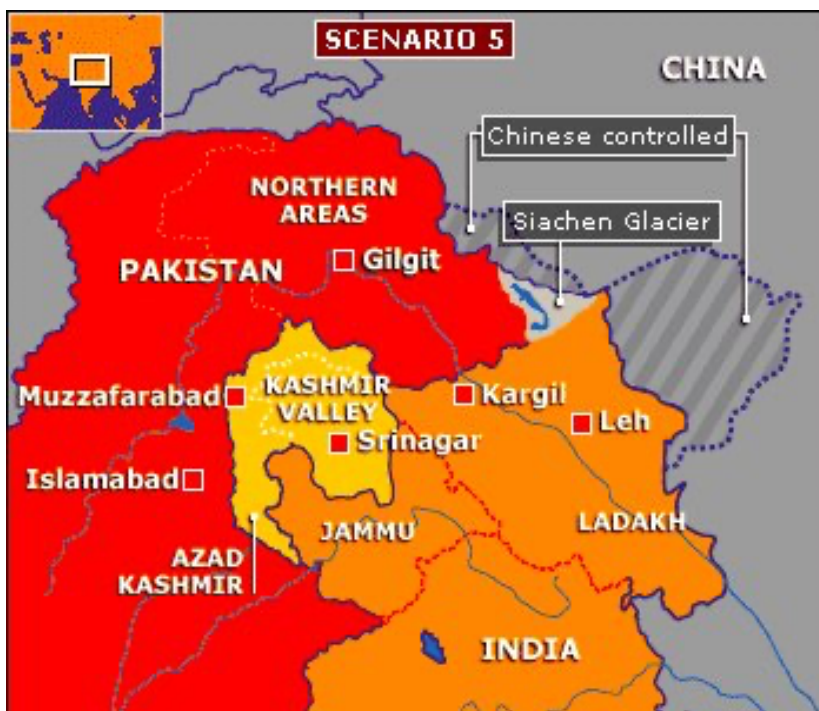
D. Το Τζαμμού και το Λαντάκ να δοθούν στην Ινδία, το Αζάντ Κασμίρ παραμένει ως έχει και το -μικρότερο πλέον- Κασμίρ να γίνει ανεξάρτητο κράτος..

Υποσενάριο : Ανεξάρτητη η κοιλάδα του Κασμίρ

Οι προηγούμενες τρεις εναλλακτικές λύσεις προς την επίλυση της κρίσης του Κασμίρ, όπως έγινε αντιληπτό, δεδομένου των υφιστάμενων κοινωνικοπολιτικών και θρησκευτικών παραμέτρων

⁸⁸ Ibid, p. 192

τόσο της περιοχής όσο και των αντιτιθέμενων Ινδίας - Πακιστάν, δεν καθίστανται δυνατές. Στο σημείο αυτό θα παρατεθούν οι τρεις πιο διαλλακτικές επιλυτικές φόρμουλες, οι οποίες ωστόσο παρά τον διαφορετικό και μη απόλυτο χαρακτήρα τους, απορρίπτονται από τις εκατέρωθεν πλευρές. Πρώτη λύση είναι το Τζαμμού και το Λαντάκ να δοθούν στην Ινδία, δεύτερη το Αζάντ Κασμίρ να παραμείνει ως έχει και τρίτη το -μικρότερο πλέον- Κασμίρ να γίνει ανεξάρτητο κράτος. Εκ πρώτης όψεως το τρίπτυχο αυτό ενδεχομένως να ικανοποιούσε όλα τα μέρη της σύγκρουσης. Το Πακιστάν θα διατηρούσε την πλειοψηφικά μουσουλμανική περιοχή που είναι το Αζάντ Κασμίρ, η κοιλάδα του Κασμίρ θα αποκτούσε την ανεξαρτησία της, και η Ινδία θα αποκτούσε το ινδουιστικό Τζαμμού και το βουδιστικό Λαντάκ, περιοχές δηλαδή που η επικρατούσα γλώσσα είναι τα ινδικά (hindu), και η επικρατούσα θρησκεία, στο Τζαμμού τουλάχιστον είναι ο ινδουισμός.⁸⁹ Αναφορικά με τις περιφερειακές περιοχές η πρόταση αυτή φαίνεται να επιλύει εν μέρει το πρόβλημα, ωστόσο η πρόταση της ανεξαρτητοποίησης της κοιλάδας του Κασμίρ, της πιο νευραλγικής, και οικονομικά προσοδοφόρας περιοχής (για τη Ινδία άμεσα, αλλά και για το Πακιστάν έμμεσα μέσω των ποταμών που την διαρρέουν) απορρίπτεται αμέσως.

Το Τζαμμού και το Λαντάκ να δοθούν στην Ινδία, το Αζάντ Κασμίρ παραμένει ως έχει και το -μικρότερο πλέον- Κασμίρ να γίνει ανεξάρτητο κράτος

Εικόνα από το BBC

http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/4.stm

Τόσο πεισματικά εμμένει η Ινδία στην διατήρηση της κοιλάδας που πέραν της ανάκλησης των άρθρων 370 και 35 Α που έχει προβεί, αναστέλλοντας την διοικητική αυτονομία της περιοχής, έχει απαγορεύσει δια ροπάλου οποιαδήποτε τέλεση δημοψηφίσματος, καθότι το κόστος απώλεσης της θα είναι τεράστιο. Το σενάριο αυτό εξετάζει το δημοψηφισματικό ενδεχόμενο κάτω από τις υπάρχουσες

⁸⁹ Ibid, p. 192

συνθήκες, συνθήκες δηλαδή όπου το μουσουλμανικό στοιχείο είναι ακόμα πλειοψηφικό. Ο στόχος του εθνικιστικού ινδουιστικού δόγματος Μόντι και των διαφόρων νόμων (domicile rule, νόμος ιθαγένειας) είναι ακριβώς να αλλάξει την καθεστηκυία αυτή τάση υπέρ της Ινδίας. Να αντιστρέψει δηλαδή το εθνολογικό προφίλ υπέρ της ώστε σε ένα ενδεχόμενο -μεθοδευμένο- μεταγενέστερο δημοψήφισμα, ο λαός να επιδιώξει να ταχθεί με την Ινδία, αφού πλέον θρησκευτικά, πολιτισμικά, γλωσσικά και εθνολογικά θα ταυτίζεται μαζί της.

Το **υποσενάριο** της συμβιβαστικής αυτής λύσης είναι η ανεξαρτητοποίηση αποκλειστικά και μόνο της κοιλάδας του Κασμίρ, με τις υπόλοιπες περιοχές να παραμένουν ως έχουν, δηλαδή στις ζώνες κατοχής που υπάγονται.⁹⁰ Το κίνημα για την ανεξαρτησία της κοιλάδας απέκτησε δυναμική στα τέλη της δεκαετίας του 1980 όταν οι κάτοικοι του Κασμίρ διαμαρτυρήθηκαν έντονα τόσο για την εχθρική συμπεριφορά της Ινδίας όσο και για την βίαιη υπαγωγή τους σε αυτή.⁹¹ Η καταπάτηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του λαού σε συνδυασμό με την βαριά στρατιωτικοποίηση της περιοχής από ινδικές δυνάμεις θέτει τις ιδανικές συνθήκες ώστε σε ένα ενδεχόμενο δημοψήφισμα ο λαός να ψήφιζε υπέρ της ανεξαρτησίας

Ανεξάρτητη μόνο η κοιλάδα του Κασμίρ

Εικόνα από το BBC, http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/4.stm

Ως γεωγραφική οντότητα, η κοιλάδα του Κασμίρ, αποτελεί μια αρχαία λεκάνη λίμνης μήκους περίπου 85 μιλίων (135 χιλιομέτρων), πλάτους 20 μιλίων (32 χιλιομέτρων) και ύψους 5.300 ποδιών

⁹⁰ Sadia Fayaz, *Kashmir Dispute between Pakistan and India: The Way Out*, The Dialogue, Volume XI Number 1, p.72

⁹¹ Ibid, p.73

(1.620 μέτρων) που βρέχεται από τον ποταμό Τζελούμ.⁹² Περιβαλλόμενη από τεράστιους όγκους βουνών,(3,600 to 4,800 μέτρα) η κοιλάδα του Κασμίρ προστατεύεται από τους μουσώνες, ενώ ταυτόχρονα διαθέτει έδαφος ιδιαίτερα εύφορο που αποδίδει ρύζι, καλαμπόκι, φρούτα και λαχανικά.⁹³ Ταυτόχρονα, σημαντική πηγή εσόδων για την περιοχή αποτελεί ο τουρισμός, αλλά και το περίφημο μαλλί κασμίρ, το οποίο αποτελεί το πιο ακριβό μαλλί στην αγορά.⁹⁴ Τα οικονομικά της πλεονεκτήματα αυτά σε συνδυασμό με την καλή της γεωγραφική θέση συντελούν την αιτιολογία για την οποία η Ινδία σε καμία περίπτωση δεν θα δεχόταν την ανεξαρτητοποίηση της.

Ε. Η φόρμουλα Τσενάμπ

Η φόρμουλα Τσενάμπ πρόκειται για ένα σχέδιο το οποίο προβλέπει την διαίρεση του Κασμίρ κατά μήκος του ποταμού Τσενάμπ. Πρώτη φορά προτάθηκε κατά την δεκαετία του 1960.⁹⁵ Το σενάριο αυτό παραχωρεί στο Πακιστάν την κοιλάδα του Κασμίρ, την περιοχή Λαντάκ καθώς και περισσότερες μουσουλμανικές περιοχές του Τζαμμού, αφήνοντας την Ινδία με περίπου 7.500 τετραγωνικά χιλιόμετρα από τις αρχικές 200 χιλιάδες που κατείχε. Είναι φανερό ότι με το σχέδιο αυτό η Ινδία όχι μόνο δεν θα αποκομίσει κανένα όφελος, αντιθέτως το κόστος θα είναι τεράστιο.

Φόρμουλα Τσενάμπ

Εικόνα από το BBC
,
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/4.stm

⁹² Vale of Kashmir, Britannica, <https://www.britannica.com/place/Vale-of-Kashmir>

⁹³ Ibid

⁹⁴ Γιατί το κασμίρ είναι τόσο ακριβό;, Η Καθημερινή, <https://www.kathimerini.gr/world/561074950/giati-to-kashmir-einai-toso-akrivo-vinteo/>

⁹⁵ Peter Lyon, *Conflict Between India and Pakistan : An Encyclopedia*, ABC CLIO, Santa Barbara, California, 2008, p.161

Επομένως και η φόρμουλα αυτή αποτυγχάνει να προτείνει μια συμβιβαστική λύση με περίπου 7.500 τετραγωνικά χιλιόμετρα από τις αρχικές 200 χιλιάδες που κατείχε. Είναι φανερό ότι με το σχέδιο αυτό η Ινδία όχι μόνο δεν θα αποκομίσει κανένα όφελος, αντιθέτως το κόστος θα είναι τεράστιο. Επομένως και η φόρμουλα αυτή αποτυγχάνει να προτείνει μια συμβιβαστική λύση. συμβιβαστική λύση με περίπου 7.500 τετραγωνικά χιλιόμετρα από τις αρχικές 200 χιλιάδες που κατείχε. Είναι φανερό ότι με το σχέδιο αυτό η Ινδία όχι μόνο δεν θα αποκομίσει κανένα όφελος, αντιθέτως το κόστος θα είναι τεράστιο. Επομένως και η φόρμουλα αυτή αποτυγχάνει να προτείνει μια συμβιβαστική λύση

Συζήτηση- Συμπέρασμα

Από τα ανωτέρω είναι φανερό ότι η διατήρηση του στάτους κβο σε μια περιοχή τόσο διαφιλονικούμενη και συγκρουσιακή, όσο το Κασμίρ, είναι όχι μόνο μη βιώσιμη αλλά ταυτόχρονα βαθιά προβληματική. Η αβεβαιότητα που εγείρεται από την αδιάλειπτη πολεμική ατμόσφαιρα στο Κασμίρ δημιουργεί ανασφάλεια και συνιστά σοβαρή απειλή όχι μόνο για την περιοχή και για τα εμπλεκόμενα μέρη, αλλά ταυτόχρονα για την ειρήνη σε ολόκληρη την Νότια Ασία.⁹⁶ Η επίλυση λοιπόν της σύγκρουσης αυτής είναι δυνατή μόνο εάν αυτή ιδωθεί και τεθεί υπό μια βάση ρεαλιστική, απτή και ξεκάθαρη, μακριά από τις αγκυλώσεις του παρελθόντος αλλά και του παρόντος. Φυσικά για να είναι εφικτό κάτι τέτοιο απαιτείται αφενός συνεργασία και αφετέρου πολιτική βούληση από αμφότερες πλευρές. Το ερώτημα που ανακύπτει στο σημείο αυτό είναι το εξής : είναι εφικτή και βιώσιμη μια συμβιβαστική λύση , δεδομένου ότι αυτή είναι συνώνυμη με την οπισθοχώρηση και ουσιαστικά την απώλεια ; Το ερώτημα αυτό θα επιχειρήσω να απαντήσω στη συζήτηση αυτή.

Σε πρώτο επίπεδο, πέραν του συγκρουσιακού πόλου Ινδίας-Πακιστάν, καθοριστικό ρόλο προς την επίλυση της κρίσης δύναται να διαδραματίσει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Βάσει της προηγούμενης εμπειρίας, όταν το ζήτημα διεθνοποιήθηκε το 1947, οι παγκόσμιες δυνάμεις υποστήριξαν και υπερασπίστηκαν ένα καθεστώς αυτόνομο και ανεξάρτητο για το Κασμίρ όπου οι αποφάσεις για το μέλλον της περιοχής θα παίρνονταν με γνώμονα την βούληση του λαού. Φυσικά σε όλο το εγχείρημα αυτό, κοινωνός και προστάτης θα ήταν ο ΟΗΕ. Ωστόσο, παρόλο το φιλόδοξο χαρακτήρα του ανωτέρω, όπως φάνηκε στην πράξη, η εποπτεία και ο έλεγχος του ΟΗΕ ήταν επιφανειακός αφού οι παραβιάσεις, οι καταπατήσεις και η βία από την πλευρά της Ινδίας και του Πακιστάν ήταν αδιάλειπτες. Το ψήφισμα 47 του ΟΗΕ το οποίο εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας στις 21 Απριλίου 1948 ίσως να αποτέλεσε ένα από τα

⁹⁶ Ghumal Nabi Fai, *Steps to take for a peaceful Kashmir*, Daily Sabah, 13 August 2021, <https://www.dailysabah.com/opinion/oped/steps-to-take-for-a-peaceful-kashmir>

σημαντικότερα διεθνή έγγραφα προς την επίλυση της σύγκρουσης όμως στην ουσία τόσο ο πρώτος, όσο και ο δεύτερος όρος του, παρόλο που αμφότεροι ήταν απότοκο διαβούλευσης, ψηφοφορίας και έγκρισης, εν τέλει δεν εφαρμόστηκαν. Συγκεκριμένα, ούτε το Πακιστάν απέσυρε τα στρατεύματά του, όπως όριζε ο πρώτος όρος, ούτε η Ινδία συναίνεσε στην τέλεση δημοψηφίσματος, όπως όριζε ο δεύτερος. Ο ρόλος λοιπόν του ΟΗΕ εν προκειμένω, αλλά και της Αμερικής που ήταν ο κύριος εισηγητής,⁹⁷ ήταν πλήρως αναποτελεσματικός,⁹⁸ Ο ρόλος του ΟΗΕ θα πρέπει να είναι καταρχήν και καταρχάς ειρηνευτικός αλλά κατά βάση περισσότερο ουσιαστικός μέσω της οργάνωσης συνομιλιών με τους βασικούς ετέρους της σύγκρουσης αλλά και με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις. Εξάλλου η ιστορία έχει αποδείξει ότι η Ινδία και το Πακιστάν δεν εμπιστεύονται ο ένας τον άλλον και έτσι η διαμεσολάβηση ενός τρίτου μέρους προκρίνεται ως πιο ενδεδειγμένη. Τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η συμφωνία μεταξύ του Νεχρού και του Σεΐχη Αμπντουλάχ, τότε πρωθυπουργών της Ινδίας και του Τζαμμού και Κασμίρ, το 1952, το σύμφωνο μεταξύ της Ίντιρα Γκάντι και του Σεΐχη Αμπντουλάχ το 1975, η Συμφωνία της Τασκένδης του 1966 μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν, η Συμφωνία Σίλα του 1972 και η Διακήρυξη της Λαχώρας του 1998, έγγραφα που παρόλο που ήταν δεσμευτικά, ποτέ δεν τηρήθηκαν.⁹⁹ Φυσικά είναι ουτοπικό να πιστεύει κανείς ότι μια ενδεχόμενη διαμεσολάβηση του ΟΗΕ είναι ικανή κατά μόνας να επιλύσει την σύγκρουση. Οι σημερινές ανάγκες είναι πολλαπλές και οι πιθανές λύσεις αναγκαστικά πολυεπίπεδες. Η πρώτη αρχή είναι ότι ο λαός του Τζαμμού και του Κασμίρ διαθέτει το εγγενές δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και έτσι διαθέτει το αδιάσπαστο δικαίωμα να αποφασίζει αυτόβουλα για το μέλλον του (απότοκο του Χάρτη του ΟΗΕ¹⁰⁰, που χάθηκε όμως με την κατάργηση του Άρθρου 370). Προκειμένου όμως να εκφραστεί η βούληση αυτή με τρόπο ασφαλή και ειρηνικό πρωτίστως απαιτούνται τα εξής: Καταρχάς, αποστρατιωτικοποίηση της περιοχής Τζαμμού Κασμίρ από αμφότερες πλευρές η οποία δεν θα εξυπηρετήσει μόνο στην εκτόνωση της έντασης και στον περιορισμό των εχθροπραξιών, αλλά ταυτόχρονα θα δώσει τον απαραίτητο και απαιτούμενο χώρο στους κατοίκους του Κασμίρ να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Δικαιώματα που φυσικά αποτελούν την κορωνίδα της δημοκρατίας, μιας αρχής που ο λαός του Κασμίρ υποστηρίζει και επιθυμεί βαθύτατα. Η ανάγκη λοιπόν προς την δημοκρατία είναι δυνατόν να υλοποιηθεί μέσω των ελεύθερων, και ανόθευτων εκλογών -υπό την επίβλεψη κάποιου αμερόληπτου μέρους- που θα συμπορεύονται φυσικά από την κατάργηση του δίπολου

⁹⁷ Ibid, Article *Steps to take for a peaceful Kashmir*

⁹⁸ Resolution 47 (1948) / [adopted by the Security Council at its 286th meeting], of 21 April 1948, UN. Security Council (3rd year : 1948), United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/111955/?ln=en>

⁹⁹ Ghumal Nabi Fai, *Steps to take for a peaceful Kashmir*, Daily Sabah, 13 August 2021, <https://www.dailysabah.com/opinion/oped/steps-to-take-for-a-peaceful-kashmir>

¹⁰⁰ Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών (1945), στο Άρθρο 1 του Κεφαλαίου 1 εκφράζει τη θέση ότι οι λαοί έχουν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης

Κυβερνήτη και Προέδρου, νόμου που καταχρηστικά επέβαλε η Ινδία. Ωστόσο, παρόλες τις ανωτέρω ενθαρρυντικές λύσεις, η επιβολή του domicile rule από το Νέο Δελχί ακυρώνει κάθε προσπάθεια ειρηνικής διευθέτησης . Αυτό συμβαίνει καθότι όχι μόνο στοχεύει στη δημογραφική αλλοίωση της περιοχής του Τζαμμού και του Κασμίρ με σκοπό την ανατροπή της υπεροχής του μουσουλμανικού στοιχείου, αλλά ταυτόχρονα συντελεί στην ακύρωση κάθε αποσχιστικής φιλοδοξίας του λαού του Κασμίρ. Με την εργαλειοποίηση λοιπόν αυτή των νόμων, το Πακιστάν χάνοντας το επιχείρημα του εδαφικού προορισμού, θα απωλέσει κάθε φιλοδοξία για προσάρτηση του Κασμίρ αφού δεν θα μπορεί πλέον να βασίζεται στο επικρατές μουσουλμανικό στοιχείο. Η θέση της Ινδίας φυσικά θα ισχυροποιηθεί μεγεθύνοντας πλέον τα επιχειρήματα εδαφικού προσδιορισμού αφού εκτός από το γεωγραφικό πλεονέκτημα της (κατάλοιπο συμφώνου Μαχαραγιά) θα αποκτήσει και το επιχείρημα της επικρατούσας θρησκείας (Ινδουισμός) . Έτσι, με βάση τα προαναφερθέντα, πιστεύω ότι έχοντας ανατρέψει την εθνολογική σύσταση της περιοχής, η Ινδία θα είναι σε θέση πλέον να καλέσει τον λαό σε δημοψήφισμα αφού το σχετικά επικρατέστερο στοιχείο θα είναι πλέον το ινδουιστικό και όχι το μουσουλμανικό. Η εθνικιστική ινδουιστική πολιτική του Μόντι, με την σύμφυτη συνταγματική χειραγώγηση στην οποία προβαίνει, θα οδηγήσει κατ' εμέ την σύγκρουση σε ένα νέο επίπεδο, περισσότερο πολιτικό αφού το έναυσμα της σύγκρουσης αυτή την φορά θα είναι ένα δημοψήφισμα απότοκο του πολιτικού ρεφορμισμού της Ινδίας. Η κοινωνική μεταρρύθμιση που επιχειρεί η Ινδία μέσω της θρησκευτικής αναβίωσης του ινδουισμού στην περιοχή του Κασμίρ δεν αποσκοπεί μόνο στην μεταστροφή της επικρατούσας θρησκείας αλλά στην εκμετάλλευση του γεγονότος αυτού για την επίτευξη ενός κοινωνικό-πολιτικού μετασχηματισμού.¹⁰¹ Η ενσωμάτωση δηλαδή του Κασμίρ στον κύριο κορμό του ινδικού έθνους δεν θα εξυπηρετήσει μόνο στην τόνωση της πολιτικής ισχύος της Ινδίας, αλλά πολύ περισσότερο θα αναδείξει την ουσία της εθνικιστικής/πολιτικής της γραμμής που δεν είναι άλλη από την επίρρωση μιας κραταιάς και ενωμένης κοινής ινδουιστικής ταυτότητας Πέραν του ινδουιστικού εθνικισμού που προωθεί στο εσωτερικό της, ταυτόχρονα αναγνωρίζοντας τις απειλές αλλά και την ισχύ της, έχει αναπτύξει ένα πολύ ισχυρό εξοπλιστικό σύστημα με κορωνίδα τα πυρηνικά. Αντίστοιχα, το Πακιστάν, έχει αυξήσει σταδιακά πολύ τους εξοπλισμούς του προσπαθώντας να αντισταθμίσει την ινδική ισχύ. Αμφότερες χώρες χρησιμοποιούν ένα μείγμα προβολής σκληρής ισχύος και αναφοράς σε πολιτιστικούς και θρησκευτικούς ισχυρισμούς. Καμία από τις δυο δεν είναι διατεθειμένη να εγκαταλείψει την προσπάθεια ενσωμάτωσης του Κασμίρ αφού κάτι τέτοιο θα ήταν συνώνυμο με την υποχώρηση

¹⁰¹ William Gould, *Social and Religious Reform in 19th-Century India*, Oxford Research Encyclopedia, 30 January 2020, <https://oxfordre.com/asianhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-382>

και εν τέλει την ήττα. Μπορεί επομένως η επιλογή της τέλεσης δημοψηφίσματος από την Ινδία να παρουσιάζεται ως μια βάσιμη αλλά και ουσιαστικά βιώσιμη λύση πλέον (δεδομένης της χειραγωγούμενης από την ίδια συνταγματικής αναθεώρησης), ωστόσο είναι βέβαιο πως η απάντηση του Πακιστάν θα είναι ισχυρή. Λόγω όμως του εύρους της χειραγώγησης και νομικής εργαλειοποίησης από την πλευρά της Ινδίας, θεωρώ ότι θα καταστήσει την οποιαδήποτε πακιστανική -νομική- αξίωση ατελέσφορη και αβάσιμη.

Βιβλιογραφία

1. All you need to know about Kargil War, The Economic Times, 26 July 2018, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/all-you-need-to-know-about-kargil-war/kargil-vijay-diwas/slideshow/59772216.cms>.
2. Appendix I_569, The Constitution (Application to Jammu and Kashmir), Order, 1954, C.O. 48.
3. Baba Umar, *Boycott and curbs subdue India's election in disputed Kashmir*, TRT World, 22 April 2019, <https://www.trtworld.com/asia/boycott-and-curbs-subdue-india-s-election-in-disputed-kashmir-26062>
4. Bharatiya Janata Party, Britannica Encyclopedia, <https://www.britannica.com/topic/Bharatiya-Janata-Party#ref789897>.
5. Bilal Hussain, *Kashmir Media 'Choked' by Restrictions*, Voa News, <https://www.voanews.com/a/kashmir-media-choked-by-restrictions-/6501807.html>.
6. Brigadier Imran Hassan, *Nuclear South Asia: Three Years After the February 2019 Kashmir Crisis*, Stimson, March 1 2022, <https://www.stimson.org/2022/nuclear-south-asia-three-years-after-the-february-2019-kashmir-crisis/>.
7. Christopher Snedden, *What Kashmir's Looming Water Crisis Means for India-Pakistan Relations*, National Bureau of Asian Research, April 9 2019, <https://www.nbr.org/publication/what-kashmir-s-looming-water-crisis-means-for-india-pakistan-relations/>.
8. Davut Şahbaz, *The Two Nations Theory and It's Role In The Establishment of Pakistan*, Academic Journal of History and Idea, 2020.
9. Drin Blakemore, *The Kashmir conflict: How did it start?*, National Geographic, March 2 2019, <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/kashmir-conflict-how-did-it-star.t>
10. From Domicile to Dominion: India's Settler Colonial Agenda in Kashmir, Harvard Law Review, May 10 2021, <https://harvardlawreview.org/2021/05/from-domicile-to-dominion-indias-settler-colonial-agenda-in-kashmir/>.
11. Government of Jammu and Kashmir General Administration Department, Civil Secretariat Jammu/Srinagar, S.O.166, Article 3, 18 May 2020.
12. Ghumal Nabi Fai, *Steps to take for a peaceful Kashmir*, Daily Sabah, 13 August 2021, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/steps-to-take-for-a-peaceful-kashmir>
13. Fakiha Khan, *Nuking Kashmir: Legal Implications of Nuclear Testing by Pakistan and India in the Context of the Kashmir Dispute*, 2001.
14. Hannah Ellis Petersen, *What is Hindu nationalism and how does it relate to trouble in Leicester?*, The Guardian, 20 September 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/20/what-is-hindu-nationalism-and-who-are-the-rss>.
15. Holger Wenning, *Kashmir : A Regional Conflict with Global Impact* from New Zealand Journal of Public and International Law, Victoria University of Wellington, November 2003.

16. Jammu and Kashmir Constitution, Article 71, November 1956.
17. Jammu and Kashmir Population, India Census, <https://www.indiacensus.net/states/jammu-and-kashmir>.
18. Jon Lunn, Kashmir : The effects of revoking Article 370, House of Commons Library, 08 August, 2019, <https://commonslibrary.parliament.uk/kashmir-the-effects-of-revoking-article-370/>.
19. Kashmir, Britannica Encyclopedia, <https://www.britannica.com/place/Kashmir-region-Indian-subcontinent>.
20. *Kashmir: UN Reports Serious Abuses, India, Pakistan Should Accept Findings, Ensure Justice*, Human Rights Watch, July 10 2019, <https://www.hrw.org/news/2019/07/10/kashmir-un-reports-serious-abuses> .
21. Kashmir: Why India and Pakistan fight over it, BBC News, 8 August 2019, <https://www.bbc.com/news/10537286>.
22. Khalid Shah, *Decoding the new domicile law of Jammu and Kashmir*, Observer Research Foundation, June 30 2020, <https://www.orfonline.org/expert-speak/decoding-new-domicile-law-jammu-kashmir-68777/>.
23. Khalid Shah, Prithvi Iyer, *Decoding the new domicile law of Jammu and Kashmir*, Observer Research Foundation, June 30 2020, <https://www.orfonline.org/expert-speak/decoding-new-domicile-law-jammu-kashmir-68777/>.
24. Leoni Connah, *Kashmir: new domicile rules spark fresh anger a year after India removed region's special status*, July 29 2020, The Conversation, <https://theconversation.com/kashmir-new-domicile-rules-spark-fresh-anger-a-year-after-india-removed-regions-special-status-142696>.
25. Luis Perez and Marc Saumjame, op. cit. p.4 and Wayne Norman, *Negotiating Nationalism*, op. cit. p.183, from Χαράλαμπος Μπουμπαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020.
26. Margaret Moore, *National Self-Determination and Succession*, Oxford : Oxford University Press, 2004.
27. Mohsin Shakil, *Languages of Erstwhile State of Jammu Kashmir*, University of Azad Jammu Kashmir (AJK Medical College).
28. Musharraf planned to use nukes against India after 2001 attack, claims report, The Economic Times, July 14 2018, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/musharraf-planned-to-use-nukes-against-india-after-2001-attack-claims-report/articleshow/59789364.cms?from=mdr>.
29. Nasde Ganai, *J&K Govt Issued 41.05 Lakh Domicile Certificates In Two Years*, outlook India, 3 August 2021, <https://www.outlookindia.com/website/story/india-news-jk-govt-issued-4105-lakh-domicile-certificates-in-two-years/390368>.
30. Peter Lyon, *Conflict Between India and Pakistan : An Encyclopedia*, ABC CLIO, Santa Barbara, California, 2008.

31. PM Modi Says He Called Pakistan's Nuclear Bluff Because India Has the 'Mother of Bombs', News 18, 18 April 2019, <https://www.news18.com/news/politics/pm-modi-says-he-called-pakistan-nuclear-bluff-because-india-has-the-mother-of-bombs-2106657.html>.
32. Press Release, *India: Increase in unlawful killings in Jammu & Kashmir highlights Government's failure to protect its minorities*, Amnesty International India, June 10 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/india-increase-in-unlawful-killings-in-jammu-kashmir-highlights-governments-failure-to-protect-its-minorities/>.
33. Rashaan Ayesh, *Timeline: The India-Pakistan conflict over Kashmir*, Axios, February 25 2020, <https://www.axios.com/2020/02/25/timeline-india-pakistan-conflict-over-kashmir>,
34. Rashmi Sehgal, *Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination*, Selangor, Malaysia : The National University of Malaysia, School of History, Politics and Strategic Studies, Vol. 1 No. 6; June 2011.
35. Resolution 47 (1948) / [adopted by the Security Council at its 286th meeting], of 21 April 1948, UN. Security Council (3rd year : 1948), United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/111955/?ln=en>
36. Reuters Staff, *Majority in Kashmir Valley want independence: poll*, Reuters, August 13 2007, <https://www.reuters.com/article/us-kashmir-poll-idUSDEL29179620070813>.
37. Robert Endicott., *Limited War: The Challenge To American Security.*, University of Chicago Press, 1957.
38. Sadia Fayaz, *Kashmir Dispute between Pakistan and India: The Way Out*, The Dialogue, Volume XI Number 1.
39. Sannia Abdullah, *Pakistan's Full-Spectrum Deterrence : Trends and Trajectories*, South Asian Voices, December 13 2018, <https://southasianvoices.org/pakistan-full-spectrum-deterrence-trends-trajectories/>.
40. Shobhit Sujay, *Lok Sabha passes J&K Reorganisation Bill with 370 votes for and 70 against it*, Zee News, August 6 2019, <https://zeenews.india.com/india/live-updates/live-updates-jammu-and-kashmir-reorganisation-bill-in-lok-sabha-for-scrapping-article-370-2225088>.
41. The Armed Forces Jammu and Kashmir) Special Powers Act, Act No. XX1 of 1990.
42. The Constitution of India, Article 356.
43. The Jammu and Kashmir Public Safety Act, Act No. VI of 1978.
44. The Jammu and Kashmir Public Safety Act, Act No. VI of 1978, Chapter II : Access to Certain Premises and Areas.
45. Vale of Kashmir, Britannica, <https://www.britannica.com/place/Vale-of-Kashmir>.
46. Vignesh Radhakrishnan, *How many times has President's rule been imposed across States?*, The Hindu, November 19 2019, <https://www.thehindu.com/news/national/how-many-times-has-presidents-rule-been-imposed-across-states/article30017580.ece>.

47. Vijaita Singh, Domicile rules for J&K, *The Hindu*, May 24 2020, <https://www.the-hindu.com/news/national/other-states/domicile-rules-for-jk/article31660363.ece>.
48. William Gould, *Social and Religious Reform in 19th-Century India*, Oxford Research Encyclopedia, 30 January 2020, <https://oxfordre.com/asianhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-382>.
49. Γιατί το κασμίρ είναι τόσο ακριβό;, *Η Καθημερινή*, <https://www.kathimerini.gr/world/561074950/giati-to-kasmir-einai-toso-akrivo-vinteo/>.
50. Χαράλαμπος Μπουμπαγιατζόγλου, *Αποσχιστικά Κινήματα*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020.